

KÖNYV SZEMLE.

Szinnyei Ferenc: *A regény.* (A belső világ rajza a regényben.) Budapest, 1926. 8-r. 107 l. M. Tud. Akadémia. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIV. k. 9. sz.

Nem régen jelent meg Szinnyei Ferenc két kötetes hatalmas monografiája a magyar regény- és novellairodalom szabadságharcunkig nyúló fejlődéséről, amely hetedfélszáz lap terjedelemben öleli fel e műfaj első három évtizedének a legapróbb részletekbe is bevilágító történetét. (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig.* Budapest 1925—26. I—II. M. Tud. Akadémia.) Szinnyei e munkája méltán sorakozik azon monografiáink közé, amelyek a magyar szellem történetének egyes fejezeteit tudományos módszerrel rendszerezik s Császár Elemér regénytörténetével együtt (*A magyar regény története.* Budapest 1922. Pantheon.) hosszú időkre szóló alapvető jelentőséggel pótolja a magyar irodalomtörténetírás egy régóta nélkülözött hiányosságát.

De Szinnyei Ferencet tanulmányaiban nemcsak a regény fejlődése érdekelte, hanem a műfajnak a belső mivolta is. Oly kérdést ez, amelyre az irodalomban csak szórványos és hiányos választ kapunk. A regény elméletével foglalkozó önálló, széles elmélyedés azonban nemcsak a mi irodalmunkban ritka, hanem mássutt is meglehetősen gyéren mutatkozik ilyen irányú fejtegetés. Hosszabb-rövidebb pár értekezés s néhány megjegyzés mindössze, amit e kérdésről magyarul olvashatunk. A külföldi, különösen a német irodalomban már bővebben akad elméleti munka: ezek közül a leginkább olvasott *Keiter* és *Keller* *Der Roman* c. terjedelmes könyve épen tudományos szempontból nem kielégítő. Bizonyos, hogy a regényelmélet klasszikus műve még mindig nincs megírva.

Szinnyei Ferenc fenti munkája tehát már tárgyánál fogva is hiánypótló s egyetemes irodalmi szempontból is figyelemre méltó. Feladatául tűzte ki a regény főproblemáinak megvilágítását. Munkájának e részében a belső vagyis a lelki világ rajzával foglalkozik s arra a kérdésre felel meg, hogy milyen módon rajzolják a regényírók a belső világot vagyis milyen a lélek- és jellemrajz technikája. Tanulmánya tehát két nagy fejezetre oszlik: az elsőben a regény lélekrajzát, a másodikban a jellemrajzát elemzi. Lélekrajzon a lelki állapotoknak, jellemrajzon a lelki tulajdonságoknak a rajzolását érti. A lelki élet egységénél fogva a kettő igen szoros kapcsolatban van egymással s legfőlegb csak abban különböznek, hogy a lélekrajzon a befejezetlenség, a jellemzésen pedig a befejezettség észlelhető. Kétféle lélekrajzot különböztet meg: elbeszélő és drámai lélekrajzot. Az előbbi az a mód, amikor az író maga beszéli el vagy írja le a lelki történéseket. Ez lehet pusztán gondolatok vagyis lelki funkciók rajza, de lehet pusztán érzelmrajz is. E kettőnél sokkal gyakoribb módszer a gondolatok és érzelmek együttes rajza, amely azt tárja fel, hogy miként erednek a gondolatokból érzelmek, az érzelmekből gondolatok s általában ezek miként szövődnek össze. Az érzelmek és gondolatok rajzát a testi jelek egészíti ki (szemkifejezés, arcjáték, taglejtés,

hanglejtés). E jelek rajzának háromféle módja van: egyszerűen megnevezik a testi jelenséggel kapcsolatos lelki működést, vagy képes beszéddel jellemzik, vagy a lelki működésnek csupán vasti, külső jeleit rajzolják. A lélekrajzot azáltal teszik színessé és változatossá a regényírók, hogy feltüntetik a külső világ hatását a lélekre. Ez az eljárás szinte a végtelenségbe tolja ki a lélekrajz határait. Minél élesebb a regényíró megfigyelése s minél inkább tudja éreztetni ezeket a nyelv kifejező eszközeivel, annál mélyebb, finomabb árnyalatu és esztétikailag értékesebb lélekrajzot tud adni. A lelki történéseket továbbá tettek elbeszélésével is lehet rajzolni. Az ilyen lélekrajz kétféle lehet: akarati aktusok rajza vagyis a tettek motiválása és akcióleírás motiválás nélkül. A lélekrajz másik formája a drámai lélekrajz, mely a lelki történéseket dialogusban tárja fel. A drámai lélekrajz egyesítheti magában az elbeszélő lélekrajz összes módszereit. Itt igen fontos szerepe van a nyelvbeli kifejezésnek. Külön foglalkozik ebben a fejezetben az emlékezet, a képzelet, álom és zavaros lelki működések rajzával, amelyeknek formája lehet elbeszélő is és drámai is. Ezt a fejezetet a lélekrajz terjedelmének, előadási formáinak és a nyelvi kifejezés különböző módjainak vizsgálata rekeszti be s igen tanulságosan szemlélteti, hogy a rendkívül bonyolult és elképzelhetetlenül finom strukturájú lélekrajz valóban lelke a regénynek, mellőzhetetlen művészi eleme, mely ha hiányzik belőle, erőtlén vagy hamis lesz a mű és semmi esetre sem éri túl a korát.

A belső világ rajzának a másik fontos eleme a jellemzés technikája. Ez is kétféle lehet: elbeszélő jellemzés és drámai jellemzés. Az előbbi lehet a lelki tulajdonságok rajza, az emberi élet külső rajza, az életmód rajza s a mindenkéül fontosabb tettek rajza. A drámai jellemzésben a regényíró a lelki tulajdonságokat a regényalakok beszédében közvetlenül tárja fel, ami a leghatásosabb mód az illető jellem szemléletes kidomborítására. Ezt a fejezetet is a jellemzés terjedelmének, formájának s előadásmódjának vizsgálata rekeszti be. A jellemzés technikájának általában ugyanolyan formái vannak, mint a lélekrajznak s a kettő egymással érintkezik, sőt össze is olvad. E kettő együtt adja a belső világ rajzát, vagyis az ember belső ábrázatát, ami az ókortól napjainkig legfőbb célja a regénynek. Módjainak fejlődése egyszersmind a regény tökéletesedése.

Szinnyei itt ismertetett regényelmélete összefüggő és áttekinthető rendszerbe foglalása ama megállapításainak, amelyeket a magyar és a világirodalom klasszikus regényeinek éles megfigyeléséből és gondos elemzéséből vont el. E nagyon összesűrített vázlat korántsem szemlélteti megfigyeléseinek gazdagságát, de így is ráeszméltheti az érdeklődőt arra, hogy a teljesen eredeti szempontja, logikusan világos és rendszeres fejtegetése, kifogástalan tudományos módszere és nagy tájékozottságra valló adatsora merőben új világításba helyezi a regény belső világának két leglényesebb elemét. Azzal keveset mondunk, ha ítéletünket mindössze abban foglaljuk össze, hogy Szinnyei Ferenc derék tanulmánya irodalmunk nagy nyeresége és hiánypótló munkája. Mi úgy látjuk, hogy a maga nemében a legjobb, amit e tárgyról bárhol eddig írtak. Esztétikusok és kritikuskok, regényírók és regényolvasók egyaránt nagy haszonnal forgathatják.

Dr. György Lajos.

Irodalomtörténeti Füzetek. Szerkeszti és kiadja Császár Elemér. Budapest. Pallas nyomda. 1926. — 1. Horváth János: *Herczeg Ferenc*. Második kiadás. 28 l. — 2. Császár Elemér: *A magyar hünondák kérdésének mai állása*. Második kiadás. 31 l. — 3. Ga-

lamb Sándor: Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből. 1867—1892. 32 l. (Ismertette Csúri Bálint: Erdélyi Irodalmi Szemle. III. 197—198 l. Kristóf György: Pásztortűz. XII. 430 l.) — 4. *Császár Elemér: A Zalán futása.* 23 l. (Ismertette Kristóf György: Erdélyi Irodalmi Szemle III. 198 l.). — 5. *A XX. század magyar irodalma kritikákban.* I. sorozat. Regények és elbeszélések 63 l. Ismertette: dr. Rajka László: Pásztortűz XII. 19. sz. — 6. *Szabó Richard: Endrődi Sándor.* 35 l. — 7. *Kéky Lajos: Gárdonyi Géza.* 40 l.

Semmi sem mutatja jobban a vállalat életrealitását, megindításának szükséges voltát, mint az, hogy a két első szám alig pár hónap alatt már második kiadást ért meg. Jele és bizonyága ez annak, hogy irodalmunk közönsége, legalább annak műveltebb rétege, *öntudatos* irodalom élvező. Nem elégszik meg a művek puszta elolvasásával és a napilapok rövid életű, kérészkritikájával, amelyekben gyakran nincs egyéb reklámnál. Mélyebbre néz tájékozódni vágyó szeme s kíváncsi az u. n. akadémikus műbírálat megállapításaira. Már pedig ezek idáig, szakfolyóiratokban jelenvén meg, csak évek mulva jutottak bele az irodalmi forgalomba a szerzők gyűjteményes kötetében, vagy az *Olcso* és *Magyar Könyvtár* füzetében. Császár helyes fölismerésből származó válalata nem keresztezi e két vállalat egyikét sem, hanem kiegészíti, erősíti. Az *Olcso*- és *Magyar Könyvtártól* eltérőleg csak az irodalomtörténetre szorítkozik vállalatának köre. Az irodalom területén maradva azonban a füzetek tartalma, tárgyköre, szempontja élénk változatosságot mutat akár az író, akár a felvett problémát tekintjük.

Az 1. füzet pl., amelyet Horváth János írt ugyan, de amelyiknek okfejtését elfogadta és magaévá tette Négyesy László, Császár Elemér, Papp Ferenc és Tolnai Vilmos is, a Herczeg Ferenc írói aréképét adja, még pedig olyan szempontból, amire szépirodalmunk történetében eddig példa nincs: *Az említett tudósok ezzel a jellemzéssel ajánlották Herczeget az irodalmi Nobel-díjra*, egy oly nemzetközi fórum figyelmébe, amelynek igenlő döntése a megjutalmazott világirodalmi jelentőségének sankcionálása. A pályázati szabályok alapján adva volt az aréképre bocsátható megvilágítás egyetlen irányúsága: Kimutatni, hogy *Herczeg* irodalmi működése, abból is épen *Az élet kapuja* c. történeti regénye, megérdemli a nemzetközi hivatalos vagy félhivatalos kitüntetést.

E szempont még bennünket magyarokat is rendkívül érdekkel. Élő széppróza íróink között kétségkívül a legnagyobbnak tudjuk és valljuk Herczeget. De sokan, részint a Herczeg politikai magatartásának az övéktől különböző voltára, sokan a maguk irodalmi és erkölcsi ízlésétől vezetve, meglepődéssel eszmélkednek arra, hogy a hivatottak collegiuma Herczeget a Nobel-díjra érdemes, tehát világirodalmi értékű költőnek méltatja. Nos a Horváth János biztos esetvonásai, éles szemű és szabatos megállapításai meggyőző erővel hatnak ezekre a meglepődőkre is. Horváth nem hallgatja el különösen a Herczeg munkásságának első évtizede alatt felmerült vádakát (hidegség, erkölcsi közömbösség), de kimutatja a vád felszínességét és alaptalanságát. Az akkori elbeszélők diákos humorával és komázó hetykeségével szemben Herczeg melegen, érzelmi áradozás és negédlés nélkül, de oly bansóséggel ír, mintha nem is törekednék hatásra. Művei már akkor a nagy költői eszményt szolgálták. (*Simon Zsuzsa, Láp virága.*) Aztán jön Herczeg 1900 utáni pályájának, „érett” korszakának ismertetése. (*Honszerző, Idegenek között, Arany hegedű, Pogányok, A hét sváb, Foguó hold.*) és végül az opus coronandumnak. *Az élet kapujának* tömör méltatása. Azokat a sorokat, amelyek az élet

kapuját ostromló Bakócz Tamás törekvéséből kiittköző magyar és világtörténelmi érdeket, a renaissance pápaság és a „barbár” magyarság viaskodásában rejlő mély erkölcsi jelentést méltatják, lehetetlen ismertetni. Azokat olvasni kell. Horváth János, noha mondanivalóiban korlátozva volt, kitünően világított rá Herczeg íróművészetének s különösen *Az élet kapujá-*nak abszolút becsére.

A vállalat 6. és 7. száma szintén írói arckép, de már csak a magyar irodalom közönsége számára. Ennek következtében okfejtésük is szélesebb, a praemissák előterjesztésében kevésbé korlátozott, mint a Horváth Herczeg Ferencé.

Szebő Richárd Endrődi Sándor írói arcképét adja. Az életrajznak rövid, majdnem repertoriumszerű összeállítása után Endrődi költői fejlődését vázolja. Előbb az irodalmi hatásokat keresi meg és igazolja (Legerősebb a Heine hatása, aztán a Petőfié, Vajda Jánosé és az Aranyé). Majd költészetének belső fejlődés rajzát adja, hogy mint szabadítja ki magát Endrődi érzelmeiben és kifejezésben a Heine hatása alól s válik reflexiója szocialissá és vallásossá, később hol satirikus, hol elegikus hangba csapva át. Legrészletesebben a kuruc nótákat, bölcselkedő vallásos költeményeket és az ankreoni dalokat elemzi. Lírájának főjellemonásául a szubjektív érzésből fakadást jelöli meg, melynek hangja egyrészt a halk lágyság, másfelől a szenvedély harsogása. Képzetele élénk, dekoratív; leírásra kevésbé kész. Elemzi elbeszélő költészetét (genrekepek, elbeszélések, verses regény). Ezeknek ereje a részletek kiszínezésében, a hangulatok megérzékítésében van. Kerekded kompozíciót adni, jellemezni nem tud. Endrődi termékeny, hosszú pályája sikerekben elég gazdag. De nem elég önálló; magasabb fejlődést nem mutat. Legmaradandóbb értékiek kuruc nótái. Érdeme még, hogy gazdag vallásos költeménysorozatot nyújtott. Epigonnak érezte magát s az is.

A tanulmány nagy tárgyszeretettel és bő ismerettel készült. A Badios emlékbeszéde és a Loósz István régebbi tanulmánya mellett Endrődi költészetének legrészletesebb jellemzése. Itt-ott azonban a gondolatvezetés nem elég határozott. Nem felel elég meggyőzően arra, hogy fejlődött-e Endrődi s miben áll fejlődése? Miben áll epigon volta? A problémát helyes alapra helyezi, de nem fejti ki tüzetesen. Egyáltalán bizonyos határozatlanság érzik a tanulmányon. Ez tekintettel az író gazdag ismeretkörére, ha nem is épen erény, de semmiesetre nem oly hiba, mintha kellő ismeret nélkül nagyhangú kijelentésekre ragadtatná magát.

A *Kéky Lajos Gárdonyi*-ja ellenben a gyakorlott essayista minden jelességével ékeskedik. Anyagát, a Gárdonyi költészetét, nemcsak jól és részletesen ismeri, de teljesen ura is mondani valóinak. Minden ismeretét épen a maga helyén érvényesíti. Gondolatvezetése is ép oly biztos, mint amilyen világos és emelkedett stílusa. Az életrajzi vázlat után (*Kéky Cziglernek*, Szabolcska L. *Ziegler*-nek írja a G. eredeti családi nevét. Rác L. is *Ziegler* alakban írta ki a sárospataki főiskola anyakönyvéből. Úgy tetszik, ez a helyes!) munkásságának főbb mozzanatait említi fel, hogy aztán a Gárdonyi költészetét jellemezze. Gárdonyi világfelfogásának magva bizonyos harmónia, resignált, de a világrenddel megbékélt s az élet sorába beletörődött megnyugvás, mely a kereszténységnek, tolsztojizmusnak és a buddhizmusnak sajátos keveréke. Melancholiája menekül az élet szerény örömeihez, az egyszerűhöz, az idillihez. A falut szereli annyira, hogy innen vett alakjaival egynek érzi magát. Megfigyelő ereje eleven, szemléletes, képzetele szabatos. Fogékony a zenei hangulatok iránt. Mint maga, úgy szemelyei is szeretik a magánosságot, a merengést, amely gyakran különöccé teszi őket. Szereti a természetet, virágot, állatokat. Azokban is lelkes lényeket lát. Gazdag humora sajátosan

magyar. Realis és magyar, erotika és moeskos beszéd nélkül Kompozíciója gyakran lassu menetti, kivált terjedelmesebb alkotásai-ban. Ebből azonban kimagasló kivétel *A láthatatlan ember*. Elő-adása színes, friss, egyszerűségében is hatásos, ritmikus és művé-szi. A hitnek, szeretetnek, emelkedett erkölcsi felfogásnak szavai hangzanak felénk műveiből férfias őszinteséggel és melegséggel. Csak esztétikai hatásra törekszik és csak artisztikus eszközökkel. Írói hivatását ritka hűséggel töltötte be. Ime a Kéky tanulmányá-nak menete. Még csak annyit, hogy a találó idézetek nemcsak a Gárdonyi kedves és gazdag lelkét hozzák közelünkbe, de ked-vessé, közvetlenné teszik a Kéky stílusát is. Jól esik az ő kalauzo-lása mellett bejárni a Gárdonyi világát.

A 2. sz. füzet *Császár Elemér* tanulmánya a magyar hún-mondák kérdésének mai állásáról. Ismertetését más helyen veszi az olvasó. Itt csak a vállalat tervébe illeszkedés szempontjából érintjük meg azt, hogy ez a füzet is, épen mint Császárnak a Za-lán futásáról írott jellemzése, irodalmi életünk legelevenebb problémáját öleli föl. A Zalánt a százados évforduló, a hún-mondák problémáját pedig a legújabb nyelvészeti és történettudományi kutatások teszik érdekfeszítően időszerűvé.

A 3. és 5. füzet tárgyköre ismét másnemű, de rendkívül ér-dekes. A *Galamb Sándor* (már méltatott) tanulmánya a magyar dráma történetének a kiegyezést követő negyedszázadát ismerteti. Az 5. füzet regényekről és elbeszélő kötetekről írt egykorú irodalmi kritikák gyűjteménye. Tehát legújabb irodalmunk műfajok szer-int való fejlődésére eszméltet. Mindkét füzet jó szolgálatot tesz mind a szakembereknek, mint az irodalom közönségének. Különő-sen a regények és elbeszélések kritikáinak gyűjteményét üdvözöl-jük és a legélénkebb várakozással vagyunk a sorozat folytatása iránt.

Mi is van e füzetben? A jelen század első negyedében meg-jelent legkiválóbb szépprózai műveknek kritikái. Herczeg 3, Mó-ricz, Szemere, Tormay, Tömörkény 2-2 és Ambrus, Bartóky, Csathó, Gárdonyi, Kaffka, Pekár, Szabó és Zilahy 1-1 művéről megjelent kritikák gyűjteménye e füzet. A kritikusok pedig Beöthy, Császár, Dóczy Jenő, Hartmann János, Herczeg Ferenc, Horváth János, Kéky Lajos, Papp Ferenc, Rédey Tivadar, Riedl Frigyes és Voinovich Géza. Tehát a névsor a lehető legelölkelőbb így is, úgy is, ha nem is teljes. Mint a megbírált művek és kriti-kusok, úgy az egyes bírálatok szempontjai is különbözők. Egyben azonban megegyeznek: *Jót s jól* — ebben áll az írói érdem nagy litka.

Dr. Kristóf György.

G Á L O S R E Z S Ő: *Legrégibb Bibliafordításunk*. Budapest, 1926. 8-r. 40 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. Császár Elemér 9. sz.)

Ez a tanulmány felfogásának és eredményeinek újdonságá-val gyökeresen megváltoztatja a régi magyar irodalomtörténet egyik fontos kérdéséről való ismereteinket. Gálos új megállapításai szerint pontatlanul neveztük idáig a Bécsi-, Münchener- és Aporkódexet az első magyar bibliafordításnak, mert: Mindahárom liturgikus könyvnek a fordítása. 1. A Münchener-kódex evan-gelium; 2. az Aporkódex egy psalteriumnak a töredéke, amely-ben a régi minták szerint benne vannak a canticumok, A Symbolum Athanasii és egyes himnuszok; 3. a Bécsi-kódex egy lectiona-riumnak, pontosabban egy régi nocturnalisknak az őszi részéből való töredék. (8 l.) Bizonyítékok: Az Aporkódex szerkezete és

tartalma; a Müncheni-kódex naptára, naptárkereke és a Máthé evangéliumának perikopa-jelzései; a Bécsi-kódex sorrendje és a kis próféták prologusai. A három kódex olyan liturgikus könyvnek a fordítását tartotta fenn, amelyeket a mai szerkezetű breviáriumok előtt használtak. (22 l.)

A szerzőség dolgában az a megállapítása, hogy a szerző a bencés-rend tagja volt. Erre a következtetésre érdekes összehasonlító naptár-tanulmányok eredményein át jut el. Már Gálos előtt is voltak, akik ferences vagy premontrai alkotást láttak ezekben a kódexekben. Gálos azonban kimutatja, hogy a ferencesek és premontraiak sajátos rendi és liturgikus officiumi ismertető jelei hiányoznak belőlük s ezzel szemben igenis megtaláljuk a bencésékeit.

Tehát így áll az első magyar „bibliafordítás“ ügye a legújabb tudományos kutatások világánál. Ebből következik a második rész: a kérdéses kódexeket nem huszíták fordították, de még csak nem is másolhatták. A huszíták nem ismerték el a pápát, pokolra kárhoztatták a rendalapítókat, elvetették Szűz Mária tiszteletét stb., már pedig itt a naptár 23 szt. pápa ünnepét sorolja fel, Szt. Benedek v. Agoston napja piros betűs ünnep, az Apor-kódex mélységes Mária-tiszteletről tanuskodik stb. — A huszita eredet ellen felhozott érvek során kimutatja, hogy a Tamás és Bálint huszita pap szerzőségének balhite úgy került a köztudatba, hogy egy, a ferenerendi krónikának gyulafehérvári kéziratába későn (csak a XVIII., sz.-ban) bekerült hibás megjegyzést (mely a krónika müncheni testvér-kéziratában nincs is benne), egykorú, XV. sz.-beli és helyes adatnak fogadták el. Németi György tehát 1466-ban Tatros városában bencés liturgikus könyvet másolt, nem pedig huszita bibliafordítást. Az eredeti fordítást már csak azért sem végezheték Moldovában az 1439-ben Moldovába menekült huszíták, mert a naptár tanubizonysága szerint az eredeti 1416—35 közt készült.

Gálos újraértékelő kutatásainak eredményeit a további kutatások s az egyes liturgikus kérdések szaktekintélyei bírálják majd el végérvényesen. Annnyit azonban már most is el kell fogadnunk, hogy az u. n. „első bibliafordításunk“ voltaképen kath., bencés liturgikus alkotás, breviárium, officium fordítás, amelynek semmi köze sincs a huszítákhoz. Újabbán ilyesféle nézet merült fel a román irodalom huszita vonatkozásairól is. Az első román nyelvemlékeket u. i. a román irodalmi köztudat a XV. sz.-beli huszita hatásból vezeti le. R. Rosetti ezzel szemben a kath. eredet mellett foglalt állást.

Megjegyezzük azonban a 39. laphoz, hogy a kolozsmonostori apátságot nem IV. Béla alapította (különben is I. Bélát emlegette a szakirodalom), hanem Szt. László (Karácsonyi János kutatásai szerint) s hogy arról még 1515 után sokáig vannak adataink.

Dr. Bitay Árpád.

Erdélyi Lajos: *Magyar nyelvi tanulmányok.* I. kötet.
Budapest 1926. 8-r. 157 l.

E könyvben fontosabb nyelvészeti tanulmányait gyűjtötte össze a szerző, ki a nyelvészeti irodalom terén igen szép eredményekre és multra tekinthet vissza. Fiatalon tűnt fel első tudományos értekezésével, melyben az *összevont mondatnak* még azután is sokáig kísértő babonáját oszlatta el. E fogalom lélektani lehetetlenségét kimutatván, kifejti tanulmányában, hogy az ilyen-fajta mondatokban nem összevonásról kell beszélnünk. Egy más e körbe vágó dolgozatában a mondattani *rdértés* fogalmát tiszt-

tázza lélektani alapon. Nyelvészeti búvárlatainak nevezetes része a székely, különösen a *háromszéki nyelvjárásra* vonatkozik. A szerző mint a Székelyföld szülőtte éveken át búvárolta a háromszéki nyelvjárást, tüzetes tanulmányban mutatta be a háromszéki igeidő-használatot, adalékokkal járul a székelység nyelvjárási térképéhez, majd összehasonlító nyelvjárástani alapon a brassómezei, háromszéki és gyimesi csángók eredetét kutatta. *A népnyelv tanulmányozása ügyében* írott tanácsait nagy haszonnal forgatja a kezdőgyűjtő. Egyik legfontosabb tanulmányában a *Gyulafehérvári sorok* szerzőjét, pontos szövegét és versváltát tisztázza. Mindezen tanulmányok több mással együtt (*Értelmi egyezés a magyarban, finnben és törökben, Budenz József emlékezete, A háború mondattanából* stb.) egyes folyóiratokban szétosztán jelentek meg s összegyűjtésükkel a szerző nemcsak tudományos célt szolgál, hanem a népnyelv iránti érdeklődést is igyekszik fölkelteni. E tanulságos és hasznos könyvet szívesen ajánljuk főiskolai hallgatónk, tanáraink, tanítóink figyelmébe.

Dr. Csűry Bálint.

Magyar Etymologiai Szótár. VIII. füzet. (Csobontos, Drau.)
A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából írta Gombocz Zoltán és Melich János. Budapest 1926. 4-r. 1121—1280 l.

Hosszas könyvtelen szünet után végre megjelent az *Etymologiai Szótárt* tovább folytató VIII. füzet. Reméljük, hogy anyagi körülmények nem gördítenek többé súlyosabb akadályt e várva-várt nagyfontosságú munkának élénkebb tempóban való megjelenése elé.

A kítűnő szerzők az eddigi füzetekből már ismert gondnal és pontossággal rajzolják meg az egyes szók történetét és családfáját. Könyvészeti adalékaik mintaszerűek s minden számbavehető megfajtási kísérletre kiterjeszkednek. A szerzők munkájának természetét csak az érti meg igazán, aki tudja, hogy a tudományos értelemben vett szófejtés milyen fiatalkorú a mi „testvértelen” nyelvünk búvárlatában. Mennyivel könnyebb pl. az indogermán nyelvek etymologusainak a keresztül-kasul búvárolt indogermán nyelvcsalád erecskéiben eligazodni! Szerzőink aránylag csekélynek mondható tudományos eredményre támaszkodhatnak. Annak is legnagyobb részét maguk produkálták. Mondhatni ők maguk fejtik meg az anyag túlnyomó nagy részét. Szigorú tudományos módszerükre jellemző, hogy a saját régebbi megfajtéseiket is revideálják s csak azután mondják ki a végleges döntő szót, amelyre aztán bátran építhetni.

Az etymologia tulajdonképpen a szavak geneológiája. A szavak társadalmában is, mint az emberekben, vannak ősi eredetű családok, melyek története visszakisérhető a legrégebbi időkbe, amikor a rokon népekkel még közös testvériségben élünk. Vannak jövevények, melyek nyelvünkben lassankint polgárjogot nyertek s népes családok alapítottak. Vannak viszont olyanok is, melyek a miénkben más nyelvekbe vándoroltak s ott szereztek polgárjogot. Az etymologus a szavak őseit kutatja s családfájukat állítja egybe. E családfát gyakran igen messze időre vissza lehet vinni, igen sokszor azonban — kellő adatok hiánya miatt — a szónak csak nyelvünkben való életét lehet végigkísérni, sőt igen sok olyan szó is van, melyet eddigi ismereteink alapján semmiféle családfában elhelyezni nem lehet. Szótárunk — igen helyesen — nem csupán kész etymológiák, kiderített szócsaládfák gyűjteménye, hanem olyan problémák tára is, melyek megoldása a jövő feladata lesz. Számos cikke végződik ezzel a lemondó dön-

téssel: *Eredete ismeretlen*. De még ezek egyikénél-másikánál is megadják legalább az irányt, mely felé tájékozódni lehet.

Bizonyára érdekelné fogja olvasóinkat, ha az új füzet eikkei közül néhánynak itt bemutatjuk az eredményét. Igen érdekes pl. a *csoda* címszó, melyből megtudjuk, hogy e szóról a legrégibb adatot egy 1198-ból való oklevél őrizte meg, nyelvünkben népes családot alapított s hogy a szláv *csudo* szó átvétele. A *csók* szavunk ellenben számos származékával együtt szókinésünk eredeti rétegéhez tartozik s több rokonnyelvből kimutatható hasonló jelentéssel. A *csokoládé* szóra az első adatot Apor Péternél találjuk (1736), végső forrása a mexikói *chocolatl* (= kakaowasser), de hozzánk részint az osztráknémetből, részint az olaszból és a hazai latinból került. Eredeti szavaink közé tartozik a nagycsaládú *csomó* szó is (mordvin *sulmo*, finn *solmi*). A *Csongrád* tulajdonnevünk egy délszláv *Csongrád* átvétele. Az Erdélyszerte ismeretes *csoré* szó cigány eredetű: a *csorro* szó átvétele, mely a cigányban azt jelenti: *szegény, árva*. A *csömör* szavunk szláv eredetűje: *csemer* még *mérget* jelent. A *csusza* szavunk a *csúszik* származéka. A *csutora* szót szláv közvetítéssel az oszmanliból kaptuk. A *dákó* szó spanyol eredetű, de mi az osztráknémetből vettük át a múlt század első felében. A *dalia* szerb közvetítéssel hozzánk jutott oszmanli szó. Viszont a *daru* már eredeti szavunk, mely hasonló jelentésben a vogulban, osztyáokban, zürjénben stb. is megtalálható.

Nyelvtudományunknak e nagyjelentőségű alkotása a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában jelenik meg. Előfizetési ára füzetenkint 6 pengő (75 ezer korona), bolti ára 8 pengő (100 ezer korona).

Dr. Csúry Bálint.

Gombocz Zoltán: *A magyar történeti nyelvtan vázlata. IV. Jelentéstan*. Pécs, 1926. A Danubia kiadása. 8-r. 114 l. (Tudományos Gyűjtemény, 16. szám.)

A Pécessé megjelenő Tudományos Gyűjteménynek Gombocz jelentéstanai vázlatával igen értékes kötete jelent meg. Szerzőnk nem csupán nyelvtudós, hanem a filozófiának a nyelvtudománnyal érintkező kérdéseiben is alaposan képzett elme, kiéne a könyvben kifejtett jelentéstanai rendszere éveken át érlelve és építve, a legújabb semasiológiai eredményekkel gazdagodva áll előttünk.

Szerzőnk mutatta bé még kora ifjúságában minálunk *Wundt Völkerpsychologie*-jének nyelvtudományi részét magyar példákkal illusztrálva. *Wundt* nagyjelentőségű munkájából indul fejlődésnek az ő eredeti rendszere, melyet első formájában a Magyar Filozófiai Társaságban ismertetett 1911-ben.

Wundt rendszerének két nagy hibájára utaltak rá a bírálói. Egyik a szabályos és szórványos jelentésváltozás mesterkéltséget és erőszakos különválasztása, a másik pedig az, hogy a jelentést egynek veszi a fogalommal s a jelentésváltozást fogalomváltozásnak tekinti. E felfogás számos tévedésnek volt kútforrása a jelentéstan terén. Szerzőnk e tévedések kiküszöbölése végett új feleletet keres arra a kérdésre, hogy mi tulajdonképpen a jelentés. Gombocz a szó logikai alkatában három főrészt különböztet meg: a *név* a *jelölő* v. *jelentő*, a hozzáfűződő *értelem* a *jelölt* v. *jelentett* s végül a *jelentés* funkciója. A *jelentést* v. *jelölést* nem azonosíthatjuk a szónak a név által jelölt *értelmével*, nem mondhatjuk pl., hogy a *rózsa* szó „jelentése” a rózsának a névtől elvonatkoztatott „ideája.” „A jelentés a *névtől* és az *értelemtől* egyaránt elválaszthatatlan.” Nem egyéb, mint a név és a hozzáfűződő értelem kölcsönös viszonya. „A jelentés ... funkciófogalom: a névnek az az ereje, hogy

képzettartalmat jelent, megjelenít s a szó értelmének az a tulajdonsága, hogy névhez kapcsolódik.“ E meghatározás egészen új alapokra fekteti a jelentésváltozás fogalmát. Nem a szó értelme, nem a fogalom változik meg, hanem a név és értelem kölcsönös viszonya: a név nem a régi értelmet jelöli, hanem egy más értelemmel lép jelölési viszonyba.

Gombocz jelentéstani rendszere a lehető legegyszerűbb és legáttekinthetőbb. A jelentésváltozásoknak két főfajuk van: 1. olyan természetű változás, melyben *a név átvonódik* egyik értelemről a másikra; 2. olyan változás, melyben *az értelem átvonódik* egyik névről a másikra. A névátvitelt a tárgyképek, az értelem átvitelét a hangképek asszociatív kapcsolata teszi lehetővé, mely vagy *hasonlóságon* vagy *érintkezésen* alapul. E szerint a jelentésváltozásnak van négy típusa: 1. Névátvitel a tárgyképek *hasonlósága alapján*. Ez lehet *tartalmi* (a korszó szája) vagy *hangulati* hasonlóság (*nehéz szag, ríktó szín*). 2. Névátvitel *érintkezési képzetársulás* alapján olyan esetekben, mikor a tudatban együtt vagy közvetlen egymásután jelentkező képzetkomplexumok cserélnek nevet (pl. A korszó a víz alá *merült* — tele merítődött s emiatt elsüllyedt. Itt *merül* = *süllyed*.) 3. Jelentésátvitel a nevek hasonlósága alapján (pl. *tromba* eredetileg, „szürkés tarka“, de az *otromba* hatása alatt értelmet cserélt: „idomtalan, nehézkes“). 4. Jelentésátvitel a nevek syntagmatikus kapcsolata alapján (*dagaszt* — kenyeret *dagaszt*, *szabó* = ruha *szabó* mester). Az 1. magában foglalja Wundt asszimilációs (állandó és változó uralkodó jeggyel) és komplikációs (egyszerű és másodlagos komplikációs) jelentésváltozás típusait. A 2. és 3. egészen új típus fölvétele. A 4. a *tapadás* szerencsés műszavával Wundt *Begriffsverdichtungja* nyelvtudományi irodalmunkban is szép *multra* lekint vissza.

Az új magyar jelentéstani nyeresége a magyar nyelvtudománynak, élénk, könnyed stílusa pedig érdekes és vonzó olvasmánnyá avatja.

Dr. Csúry Bálint.

Melich János: *A honfoglaláskori Magyarország* (első rész 2.) Budapest 1926. 8-r. 81—160 l.

A külföldi szakirodalom máris fölfigyelt a szerző nagyjelentőségű kutatásaira, melyek a honfoglaláskori Magyarország földrajzi és személynevei alapján világot derítenek a történelem e homályos lapjára. *Szemlének* 1925. évfolyama (74—76. l.) beszámolt az első füzet eredményeiről, melyeknek lényege az, hogy a bizánci birodalom érdekkörébe eső keleti területen (Duna—Tisza köze, Tiszántúl, Erdély, Szerémség) a honfoglaló magyarság még bolgár-török nyelvű lakókat is talált s a magyarságtól elfoglalt területen a honfoglalással nem szünt meg a török műveltség hatása.

Törökökön kívül találtak a honfoglalók a Szerémségben, Duna—Tisza közön, Tiszán túl és Erdélyben szláv nyelvű népeket is. A nyelvi és történeti adatok szerint a Közép- és Al-Duna mentén meg a Balkánon a VI. század előtt állandóan letelepedett szláv népek nincsenek. Nyelvi bizonyítékok azt tanúsítják, hogy a szlávok ezekre a helyekre a germánok után, a VI. század folyamán kerültek. A Szerémségben és keletre a Duna mentén le Vidinig a VI—VII. század óta földrajzi nevek tanúsága szerint letelepedett szláv lakósságnak is kellett lenni. A honfoglaló magyarság a Dráva—Szávaköz középső részét foglalta el, a Szerémséget pedig a X. század első felében vette birtokába. Hogy itt a X—XII. szá-

zadban s később a tatárdúlástól a XVI. század elejéig jelentős magyarnyelvű lakosság volt, azt nemcsak történetírók adatai (Konstantinos Porphyrogenctos. Jirecek), hanem magyar földrajzi nevek is bizonyítják (pl. a szerb-horvát *Kupinovo, Sotin*, a verőcemegyei *Cscpin*, az egykori valkómegyei *Otin* a XVI. század előtt még magyar nevéik is voltak: *Külpün Kölpén, Szata Szota, Csapa, Atya*, melyek mind régi magyar személynevek). A kórógyi (Szerém m.), rétfalvi (Verőce m.) haraszti és szentlászlói (u. ott) magyarok annak a magyarságnak a maradványai lehetnek, mely itt a X. század óta lakik s mely közt a XV. század első felében a huszitizmus oly erősen el volt terjedve. (A szerémségi Ujlakról való lehetett Ujlaki Bálint, a XV. század első feléből való magyar bibliának egyik fordítója.) A XV. század első felében a magyarság jó nagy része innen vallási okokból Moldovába vándorolt, ahol mint csángó magyarság ma is lakik, otthon maradt része pedig a török világ zivatarai között megfogyatkozott. A különben sem sűrű lakosság a XII—XIII. században vendégnépekkel (pl. olaszokkal) is gyarapodott. Bizonyos azonban, hogy a Szlavóniában ma élő nyelvek között a magyar a legrégebb honos. Földrajzi nevek alapján kétségtelen ugyan, hogy a honfoglalók itt szláv lakosságot is találtak s hogy a X—XII. században a magyar és szláv itt békésen egymás mellett, sokszor pedig együtt, egy faluban lakott, de az is bizonyos, hogy ezen szláv lakosság nyelve nem a ma ott lakó szláv nyelv nyelve volt. Ebből a ma már ismeretlen délszláv nyelvből való a magyar *Száva, Dráva, Szalánkemén, Eszék*, és *Zimonymak* régi magyar neve is: *Zemlin Zemlen Zemlén*. (Zimony kései átvétel a szerb *Zemunból*); továbbá az ómagyar *Vulkonvár (Valkóvár* és a szerb *Vukovár*, már Szent István korában a hasonló nevű magyar vármegye központja, melynek a középkoron át túlnyomó részben magyar lakossága volt); úgyszintén a régi magyar *Pozsega Pozsoga* és a verőcemegyei *Szagyóca Zagyóca* középkori magyar folyónév. Ugyanebből a kérdéses délszláv nyelvből ugyanolyan földrajzi nevek a Duna—Tisza közén s attól feljebb is vannak s szintén nem magyarázhatók meg mai ottani szláv nyelvből pl. a tótból. Ilyen pl. a *Zagyva* folyó neve, továbbá a *Zemplén, Nógrád, Csongrád*, az Abauj-Torna névben szereplő *Torna (Turna)* szó, mely helyeknek magyar lakossága honfoglaláskori magyar település. E délszláv nyelvre még számos jellemző földrajzi nevet elemez a tudós szerző (*Tapoly, Tapolca, Long, Kanizsa* stb.), melyek alapján valósággal rekonstruálja ezt a nyelvet. Végül következtetésül kimondja, hogy az összes nyelvi jelenségek vallomása szerint *Anonymus Salánja* birtokain (a Szerémségben, a Duna—Tisza közén fel Sáros és Ung megyéig) a szláv lakosság délszláv nyelvű volt; ez a nyelv a fennmaradt földrajzi nevek vallomása szerint *bolgár-szláv* nyelv volt. Ezek a szerémségi és duna-tiszaközi IX. századi szlávok egy nyelvhez és egy néphez tartozók lehettek s magukat *szlovenin*-nek (többször *szlovene*-knek) nevezhették. Hogy pedig ezek a honfoglaláskori délszlávok a mai Balkánról, az akkori Bulgária területéről költöztek a Duna—Tisza közére (Anonymus híradása szerint „a görög császár segélyével és tanácsából”), azt Anonymusnak egy kétségtelenül hiteles adata bizonyítja.

A továbbiakban a szerző a Szerémségtől keletre, az Erdélyben s a vele határos részekben lakó szláv népre tér át. Mivel azonban fejtegetését a most sajtó alatt levő részben fejezi be, e kérdés körül való vizsgálatait csak e rész megjelenésekor olvashatjuk.

Dr. Csüry Bálint.

A hún-mondák legújabb irodalmából. 1. *A magyar hún-hagyomány és hún-monda*. A Magy. Tud. Akadémia Rökk Szilárd jutalmával kitüntetett pályamunka. Irta: *Hóman Bálint*. Budapest. 1925. Studium. 107 l. — 2. *A magyar hún-mondák kérdésének mai állása*. Irta: *Császár Elemér*. Második kiadás. Budapest. 1925. Pallas 31 l.

A hún-magyar kapcsolat a magyar tudományosságnak egyik legtöbbit vitatott problémája. A naiv és teljes azonosításból a kapcsolat merev tagadásáig a felfogásoknak és elméleteknek egész sorát bizonyították magyar és nem magyar tudósok. A sok és elentétes felfogás között kivezető útra találni már-már lehetetlennek látszott. A világháború után a problema új érdeket támasztva merült föl. Még pedig most már nem en bloc vették vizsgálat alá az egyes tudósok és tudományágak, hanem részletezve, mindenik első sorban csak a maga szempontjából. Így vált lehetővé a probléma előbbrevitele.

Az első lépést a nyelvtudomány tette meg. *Gombocz Zoltán* nyelvi alapon állapította meg a magyar nyelv finn-ugor alapelemeinek bolgár török elemekkel való keveredését s a két elemből egységes ethnosszá alakult magyar nép hún nemzetségi tudatában jelölte meg a hún hagyomány magvát. A Gombocz megállapítását más oldalról is igazolta *Németh Gyula* és *gr. Zichy István*. A nyelvtudomány így a maga feladatát elvégezte a problema gyökere körül. A történettudományra hárult az a teendő, hogy a hún-magyar történeti kapcsolatra nézve újra felvegye a fonalat: *ősi történeti tudat volt-e a hún-származás hagyománya a magyaroknál vagy idegenektől kölcsönzött fikció?* Gomboczék nyelvi alapon igazolták az azonossági gondolat nem költött és nem kölcsönzött voltát (Gombocz dolgozatát ismertette Csúry Bálint. *Pásztor-tűz* 1923. évf.).

A történettudományra háruló feladatot Hóman Bálint vállalta és végezte el a címben jelzett tanulmányában olyan tudományos erudícióval és éleselméjűséggel, mely művét történettudományunknak legújabb fellendült fejlődésében is egyik legjelentősebb alkotásává teszi. (A Hóman művét szintén ismertette volt Csúry Bálint is. *Pásztor-tűz* 1925. évf. 297—8 l.). A Hóman tanulmánya voltaképpen a hún-hagyományt fentartó krónikák forráskritikai elemzése. Ugyanis az u. n. hún-mondák a magyar nép tudatából kivesztek, sem írásban, sem élő, szó-hagyományként, sem verses, sem prózai alakban fenn nem maradtak, csak a középkori krónikákban, tehát történeti művekben. Már most az a kérdés, hogy a hún-hagyományt a középkori krónikák valamely írott forrásból vették-e át, vagy pedig a krónikáírók koholták. Hóman kimutatja, hogy a hún-hagyomány nem származik külföldről és írott forrásokból. Mert a külföldi krónikák a hún és magyar népet külön népnek ismerik, határozottan külön választják és a hún-magyar azonosságról, a hún-hagyományról nem tudnak semmit. A hún-hagyomány itthon ered s terjed el ama XI. században elveszett *Gesta* nyomán, mely valamennyi krónikánknak őseül tekinthető. A *Gesta* írója koholta tehát a hún-hagyományt? Hóman erre is határozott nemmel felel, mert mind a krónikaszerző, mind a középkor történetiszemlélete az efféle eljárást eleve kizárja. Ennek következtében a Gombocz-Németh-Zichy nyelvtudományi álláspontjának figyelembe vételével Hóman arra a végeredményre jut, hogy a hún-magyar azonosság gondolata nem a mai haza területén kialakult fikció hagyomány, nem külföldi kölcsönzés, hanem a honfoglaló magyar nép, illetőleg a nép finn-ugor elemeivel a honfoglaláskor már teljesen nyelvi és ethnikai egységben összeforrt bolgár nemzetségeknek, első sorban az Árpád-nemzetség-

nek, Keletről magával hozott, történeti tudaton alapuló, ősi hagyománya (50 l.). És bizonyítja Hóman, hogy az V. sz. ban néppé fejlődött magyarságnak állandóan volt hún-történeti hagyománya, tudott származásának eredetéről. Ezek alapján külön vizsgálja a magyar hún-hagyomány alkotó részeit és külön a székelyek hún-hagyományát s arra az eredményre jut, hogy az élő, a történeti hún-hagyománynak csak a következő elemei vannak: 1. az azonoság történeti tudata; 2. az a hit, hogy az Árpád-nemzetség egyenes ágon Magyartól származik (aki a VI. sz. -ban hún király volt) s így Magyaron át Attilától; 3. a nőrablás és összeházasodás a Duló dinasztival és Attila. A hún-hagyomány többi elemei későbbiek vagy idegen eredetűek s utóbb gyarapították meg, mint mondák, a történeti hún hagyományt.

A nyelvtudomány és a történeti vizsgálódás eredményei természetesen költészetünk történetét, az irodalom tudományát is érdeklik. Hisz egyrészt a hún-hagyomány, a hún-mondák költészetünknek mindenkor bővíző forrásául bizonyultak, másrészt az irodalom elméleti problémáival is szorosan összefüggenek. A nyelvtudományi és történeti lépésre logikusan következik az irodalomtörténet megmozdulása. Ez a *Császár Elemér* tanulmánya. Császár első sorban irodalomtörténeti szempontból foglalja össze és ismerteti a kérdés fejlődését Hómanig bezárólag és a Hóman eredményét elfogadva, de a részletekre vonatkozó kérdéseit el nem hallgatva (A Gesta feljegyzésének és az élő hagyománynak tartalmilag azonosítása. A későbbi gyarapodások kizáróan eredet szerint az ősi hún-hagyományból, holott *valószínűbb*, hogy ezek is inkább ősi elemek, mint kölesönzések.). A magyarságnak hún-mondái nem voltak, de volt történeti hún-hagyománya, amelyet a XI. sz. Gesta jegyzett föl s amelyet a magyarság nem a húnokra, hanem önmagára vonatkoztatott. S így ez a hagyomány a magyar nemzetnek, az Árpád-nemzetségnek eredet mondája. Hómannak ebből a tételéből a hagyomány és monda, továbbá a tudat fogalmának az értelmezése érdemel különös figyelmet. A történeti tudat és monda elkülönítése és szembeállítása Császár szerint jogos és szükséges, míg a hagyomány és monda fogalmáé kevésbé. Hagyomány, aminek történeti magja van, a monda, a képzelet szüleménye. De a néplélek (itt a XI. sz. magyar nép) ilyen különbséget nem tesz. Hisz, hogy amit elbeszél, igaz történet. Irodalomtörténeti szempontból a történettudomány különbségtétele fogalmilag sem fontos. Mindkettő elbeszélés. Ép e formai egyezés alapján Császár azt fejti ki, hogy ha volt a honfoglaláskori pogány magyarságnak történeti tudata a hún-magyar kapcsolatról, voltak hún-mondái is. Császár a Hómanéhoz hasonló éles logikával bizonyítja, hogy a pogány magyarságnak voltak hún-mondái: a nemzet eredetét s legendás hősének, Attilának, emlékét megörökítő ősmondák. Az élő hagyomány csak hős-dalok vagy kerek mondák alakjában marad fenn a nép ajkán. *Voltak hún-mondáink már a honfoglalás előtt.* Az irodalomtörténet további feladata kimutatni, hogy hún-mondáink csupán a Hóman által kijelölt tárgykörre terjedtek ki, vagy voltak egyéb elemek is, hogy pl. a Kézai (állítólag csinált) monda-anyagáról nem mutatható-e ki a mondai eredet, noha a Gesta nem őrizte meg és így a történettudomány Kézainak nemcsak hitelességét, de mondáinak az ősi hún-hagyományhoz való kapcsolatát is tagadja. Császár a nyelvi és történettudományi vizsgálatok alapján önérettel mutat rá, hogy irodalomtörténetíróink és költőink hite a magyar-hún kapcsolatról beigazolódt, hogy népünk mondáit, szellemének költői termékeit, legalább részben, keletről hozta a honfoglaló magyarság.

A Hóman tanulmánya a hún-magyar kapcsolat problémának *történeti* megfejtésében egy etappe záró mozzanatául tűnik

föl. A Császáré *irodalomtörténeti* vonatkozással egyrészt vissza- pillant, másrészt szempontokat nyújt a további irodalomtörténeti vizsgálathoz. Mindkettő nélkülözhetetlen.

Dr. Kristóf György.

Széchenyi István: *Blick és kisebb döblingi iratok.* Szerkesztette és bevezetéssel ellátta *Tolnai Vilmos*, a M. Történelmi Társulat tagja. III. k. Budapest, kiadja a M. Tört. Társulat 1925. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.) Nagy 8° IV—XII. 3—933 l.

Abból a hatalmas irodalmi munkásságból, melyet Széchenyi Döblingben kifejtett, életében csak a Akadémiához írt levél (kézirati másolatban) és a *Blick*, halála után végrendeletének főpontjai, töredékek kiadatlan munkáiból, majd később az *Önismeret* (1875) jelent meg. Csak 1918 után, mikor a volt cs. és kir. Házi, Udvari és Állami levéltár titkos osztálya megnyílt a kutatók előtt, találtak meg munkássága hatalmas emlékeit, melyeket Ferenc József bölcsessége mentett meg, mikor a rendőrség el akarta égetni. E munkákból 2 nagy kötetet *dr. Károlyi Árpád* tett közzé 1921-ben és 1922-ben. (*Gr. Sz. I. Döblingi Irod. Hagyatéka* I., II. kötet.) A harmadik kötetet *Tolnai Vilmos* gondozta és látta el egész tanulmányzámba menő bevezetéssel és rendkívül gondos magyarázatokkal.

Most már világos, hogy a *Blick* csak egy láncszeme volt annak a valóban nagyarányú munkásságnak, melyet Sz. hazája és az uralkodó ház megmentésére, „részben titáni lelkének foglalkoztatására s háborgó elméjének könnyebbülésére“ kifejtett. Valóban a *Blick* volt a főmű, az egyetlen, „mellyel mint politikai tettel a cselekvés terére lépett“, de ennek gyökere visszanyúlik előbbi munkásságába, melyet 1856-tól kezdve a végzetes házkutatásig, sőt egészen a gyászos husvétig szakadatlanul folytatott. „A fő munka mellett folytak a napló jegyzetek, régebbi munkák kiegészítése, átdolgozása, kiterjedt levelezés, Ignótus álneven cikkezés a Timesban, a császárhoz intézett emlékirat szerkesztése, az osztrák sajtó bírálata, irányával rokon s részben sugalmazott művek kiadásáról való gondoskodás, tanácskozások a nemzet és a monarchia sorsáról, a külpolitikai kapcsolatok keresése — szóval olyan terjedelmes és súlyos munka, mintha a „döblingi barlang“ nem egy lelki egyensúlyát veszített betegnek, hanem egy vezető államférfinek hiyatala volna.“ (4 l.)

Miután az első nagy lelki válságok vihara kitombolta magát, Széchenyi lassan-lassan megnyugodott és tollhoz nyúlt. 1856-ban kezdte a munkát a *Szeretem és Szeretet* (III. K. 569—572 l.) c. esztétika-ethikus elmélkedéssel, mely után egy nagyobb szabású bölcselő műhöz fogott, az *Önismerethez* (III. 579—834). Ebben „a testi egészségből kiindulva a lelki épség és jólét fokozatainál az egyéni önismeret nagy kérdéseig jut el, hogy arra alapozza élete egyik nagy vezérgondolatának, a nemzeti önismeret fontosságának tételét.“ (5. l.) E csendes bölcselkedő munkásságából kizavarja az uralkodó pár körútjának híre. Az ezt megelőző koronatanácsot az uralkodó azzal a kijelentéssel kezdte meg, hogy el van tökélve alapelveitől egy hajszálnyira sem térni el. 1857. máj. 3-án indult el az uralkodó pár az útra. E napon fogott Sz. annak a rettenetes művének írásába, melyet Károlyi Árpád méltán nevezett el *Nagy Magyar Szatírának* (II. 23—689 l.)

Károlynak kitünő jellemzése után (I. 149 l.) Tolnai így jellemzi e művet: „Lángolalom és engesztelhetetlen, idegengyűlölet, gyengéd aggodalom és féktelen harag, részvét és gúny,

lelkesezés és csüggedés, költői szárnyalás és alantjáró parlagi durvaság csodálatos keverékké elegyedett benne; rendszere a rendszertelenség, szeszélyes elkalandozása a gondolatoknak, halmozása a diszharmoniaknak; belőlük azonban állandóan felbúg a főtétel, melyet Zrinyi fogalmazott meg két századdal előbb: „Ne bántsá a magyart!” Míg az „olla putrida” undorító szaga a benne darabokra koncolt gyűlölt személyek és eszmék dante-i főzetével árad, addig szerzőjének lelkéből tömjénillat száll ég felé és hódolatra gerjeszt. Nem az Augiasz istállóját takarító Herakles alakja merül fel lelkünk szemei előtt, hanem az isteni haragban égő Megváltó, ki ostorral űzi ki a templomból a hitvány kufárokat.” (16. l.) A Nagy Szatíra középpontjában I. Ferenc József áll és Károlyival szemben valónak kell elfogadnunk Turi Béla (Bpesti Szemle, 1923) és Tolnai állítását, hogy egyenesen ő és csupán csak ő az, akit megcsúfol Széchenyi. A császárt nem tekintette magyar királynak, hanem bitorlónak, hódítónak, aki vagy álnoksággal, vagy a fegyver jogán jutott a polcra. A legminősíthetlenebb sértegetéseket vágja a császár szeme közé, melyekből természetesen még több jut akarata engedelmes eszközeinek, Bachnak is, „ki majd Mephistója, majd udvari bolondja mindenható urának.”

Széchenyi a Nagy Szatírából fel-felolvasott látogatóinak s talán kiadni is akarta, de ebben a formátlanságában nem volt alkalmas a közlésre. Egyfolytában, minden szakaszra osztás nélkül folyik a napok rendjében 1857. nov. 6-áig. Ekkor hirtelen megszakad: megjelent a *Rückblick*, most azzal kellett elbánnia. Néhány nap (nov. 6–25-éig) eltelt azzal, hogy Angliába induló fiának *Intelmeket* írja (I. 491–551. Károlyi jellemzése szerint I. 144–147 a legszebb parainézis, melyet csak valaha valaki is írt.)

A *Rückblick* keletkezése összefügg a körútazással: ezzel Bach be akarta mutatni az uralkodónak 8 évi működésének „áldásos” eredményeit, művében pedig a világot akarta erről meggyőzni. (*Rückblick auf die jüngste Entwicklungs-Periode Ungarns*. Wien, 1857.) A mű írója Meyer Bernát, Bach jobb keze, sugallója maga Bach.

Tolnai közli kötetében az egész munkát, mivel a Széchenyi-kiadás egyik alapelve, hogy közzé tegyenek minden komoly ellenféltől származó munkát, mely Széchenyit írásra indította. Ez elv keresztülvitele tetemesen fokozza a kötetek tudományos értékét és sok fáradságtól megmenti a tovább tanulmányozókat.

Széchenyi már nov. 7-én írt Szöchény-Marich Lászlónak, hogy juttassa kezéhez Bach könyvét. „En úgy érzem, igen piquant tudnám diluálni, sőt pellengérré állítani, noha csak mediocris német vagyok.” — Most már lesz célja szatírájának és nem kell határozott cél nélkül öntenie ki elkeseredését, haragját, gúnyját. Szöchény elküldi a *Rückblicket* és Széchenyi az *Intelmek* után hozzá fog művéhez.

A *Blick* eredeti kézírata nincs meg, de Tolnai a szövegből vett adatokból igen valószínűvé teszi, hogy még novemberben megkezdte írását és jun. 2-ára már készen volt vele. Ettől fogva a függelék foglalkoztatja, melyhez jó segítőtársa talált Lonovics érsek titkárában, Hopf Jánosban, ki összeállította a magyar alkotmány főpontjait. Az eredeti kéziratot Széchenyi fia, Béla, lemásolta és ebből készült a szedés. Béla vitte Londonba, hol Rónay Jácint és Stafford marquisné, később Sutherland hercegné segítségével kinyomatta. Apja utasítására Európa minden fejedelmének, miniszterének küldtek példányokat. A bécsi udvari körök is megkapták. Pesten Geibel könyvtáros terjesztette. — Szerzője nem maradt sokáig titokban, mégis találgatták. Maga Széchenyi mindig tagadta.

A *Blick* szatirikus politikai röpirat, politikai irodalmunkban a legmaróbb mű, mely egy író tolla alul kikerült. Célja a Rück-

blick megcáfolása, hazugságainak lerontása. De mikor Bachnak torkára forrasztja hazugságait, egyszersmind széttépi a rágalmaknak azt a sűrű szövevényét is, mellyel a mindenható miniszter zsoldjában álló bécsi és külföldi sajtó is Magyarországot behálózta. De a *Blick*-nek van más célja is, az, hogy egyszersmind a magyar nemzet felebbezése legyen a külföldhöz.

A *Blick* nem szelidített kivonata a Nagy Szatirának, hanem céltudatos támadó és védő irat, melyben az író egy egész nemzet felháborodását tolmácsolja és a pusztulásra ítélt magyarság egészének segélykiáltását hallatja.

Tolnai a *Rückblickre* és *Blickre* vonatkozó minden kérdést összefog és tisztáz és oly részletesen és alaposan elemzi főként Széchenyi munkáját, hogy a mű jelentősége teljes világosságban feltárul előttünk.

Igen érdekes a *Blick az irodalomban* c. fejezet, mely csupa erdélyi vonatkozásokból áll. E. Kovács Gyula vette először észre Madách *Civilisator* c. drámájának rokonságát a *Rückblickkel* Madách *Imréhez* c. versében. — Tolnai kimutatja, hogy e rokonság a két mű között nem közvetlen hatás eredménye, hanem a kor és Bach röpirata volt mindkettő forrása és rokonságuk alapja. Tart-hatatlan Kristóf György állítása is, hogy *Civilisator* a *Blick* hatására íródott. Ugyanis a *Blick* megjelent 1859. febr. 15-én, maga Széchenyi is csak ápr. 24-én kapta belőle az első példányt. Madách 1859 febr. 17-én kezdte írni Az Ember Tragédiáját és írta szünet nélkül 1860 máj. 26-áig, holott a *Civilisator* már készen volt, mikor amazt írni kezdte. — Érdekes, hogy a *Blick* teljes fordítását K. Papp Miklós végezte Kolozsvárt és itt is jelent meg: Gr. Sz. I. „Blick“-je. Közli K. Papp Miklós Kolozsvár 1870. Stein Jánosnál, kis 4-rét 3 kötet.

A döblingi iratok III. kötetének kiadása méltán sorakozik a megelőző két kötethez, de Sz. többi művei kiadásához is: ugyanaz a szeretet vezette kiadóját, és ugyanaz a rendkívül lelkiismeretes tudós gond, mint a nagy vállalat többi köteteinek kiadói.

Dr. Kiss Ernő.

Báró Wesselényi Miklós útnaplója. 1821—1822. Cluj—Kolozsvár. 1925. Concordia kny. 8-r. 174 l.

A Széchenyi felé irányuló érdeklődés előtérbe helyezi Wesselényi alakját, ki kortársa, barátja s 1821—22-ben utitársa is volt Széchenyinek s kinek szóban forgó naplója Széchenyi életének, jellemének, magatartásnak nem egy érdekes részletére világít rá őszinte szavakban. Szinte csodálatos, hogy Wesselényit, Erdély szabadságharc előtti történetének legkimagaslóbb alakját a történetirodalom nem méltatta megfelelőbb módon. Kemény Zsigmond jellemzésén s Kardos Samu hatalmas, de annál kisebb értékű életrajzán kívül alig találunk valamit. Néhány korabeli közéleti nagysággal (Széchenyi, Deák, Kossuth) váltott levelei napvilágot láttak ugyan, de javarésze kiadatlanul várja a nyilvánosságra kerülést az Erdélyi Múzeumban elhelyezett Wesselényi-levéltárban. Ugyanott levő naplóból im örömmel üdvözölhetjük az első részletet.

Ez a részlet 1821. szept. 23-tól 1822. nov. 21-ig terjed s bécsi tartózkodását, valamint Széchenyivel együtt tett francia- és angol-országi útját tartalmazza. Különösen érdekesek és minket közelebbről érdeklők a bécsi feljegyzések. Ismerőseit egy-egy találó megjegyzéssel jellemzi. A látott színdarabok s az azokban szereplő színészek jellemzése, a bécsi viszonyokról néha egy rövid leírás a napló e részének különösebb értéket kölcsönöz. Jellemének, gon-

dolgozásának megértésére nagyon fontosak önkritikái, melyekben rendszerint igen szigorú ítéletet mond önmagáról. Utazásuk alatt — kivált Angliában csaknem állandóan a gazda és lótenyésztő áll előtérben (utazásuk főcélja éppen angol tenyésztőlovak vásárlása saját részükre) s hosszú leírásokat találunk a látott lovakról, felsorolva azok származását, jó és rossz tulajdonságait. Ezek néhol egész tanulmányokká szélesülnek, melyeket később „Teendők a lótenyésztés körül“ c. munkájában használ fel.

A napló magyar és német nyelven van írva (több a német szöveg) tarkítva itt-ott kisebb francia és angol részletekkel. A kiadó az idegen nyelvű szövegeket mindenütt magyar fordításban adja s a fordítás annyira hozzásimul Wesselényi magyar nyelvéhez, hogy csak az összevetés útján lehet megállapítani, melyik részlet az eredeti magyar szöveg s melyik fordítás.

Egy pár hibájára a kiadásnak azonban rá kell mutatnunk. E megjegyzések semmit sem vonnak le a munka értékéből, minthogy azonban tudomásunk szerint az önzetlen kiadó munkáját folytatni akarja, azt óhajtánók, hogy a további napló-részletek kiadása az alábbi szempontok figyelembevételével kifogástalan legyen.

Nagyobb részt a teljes szöveget adja. Itt-ott azonban egy-egy nem a nyilvánosság elé tartozó részletet mellőz, néhol pedig egy-egy hosszabb lónévsort és leírást kihagy. Ez helyes, de szükséges lett volna e kihagyásokra a figyelmet jegyzetben felhívni. Kifogásolnunk kell azt is, hogy sehol sem jelzi, vajjon eredeti magyar szöveggel, avagy fordítással van-e dolgunk. Kívánatosnak láttuk volna továbbá, ha a naplóban szereplő személyekről egy pár soros magyarízatot kapunk jegyzetek alakjában. Ezt néhol megteszi, de a szöveg között zárjelben, ami semmiesetre sem megfelelő eljárás. A kezdőbetűkkel jelzett nevek kiegészítése is jó lett volna. Ezzel az olvasónak élvezetesebbé és érthetőbbé tette volna az illető részleteket. A 46. lapon Kaunitz herceg neve csak kezdőbetűvel van jelezve, holott az eredetiben ki van írva s így a róla szóló érdekes — igaz, hogy kedvezőtlen — vélekedés az olvasó előtt értéktelenné válik. Igen érdekes lett volna annak megállapítása is, hogy ki volt az a magyar festő, kit Bruder s Széchenyi Pál pártfogoltak? (54 l.) A 23. lapon levő tyrók (különösen Tyrok-nak írva) magyarízatot nélkül a legtöbb olvasó előtt érthetetlen (= unjonck). Az is különös, hogy sem a címlap, sem az előszó el nem árulja a kiadó és fordító nevét. A szerénységnek nem helyes értelmezése ez, mert történeti forrásműről lévén szó, annak hitelességéért vállalni kell a felelősséget. Fel vagyunk hatalmazva a kiadó megnevezésére, aki nem más, mint br. *Wesselényi Istvánné sz. br. Jósika Agnes*, aki a forrás közlésével hálára és elismerésre kötelezte a magyar történelmi kutatást, azzal a nagylelkűségével pedig, hogy a mű jóvedelmét a zilahai Wesselényi-kollegium javára szánta, az erdélyi magyarság köszönetét érdemelte ki.

Dr. Ferenczi Miklós.

Az Erdélyi Római Kath. Státus fontosabb jogtörténelmi okmányai. Közli az Igazgatótanács. Minerva R. T. Cluj—Kolozsvár, 1926. 8-r. 46 l.

Mióta dr. O. Ghibu kolozsvári egyetemi tanár megírta hírhedt könyvét az erdélyi rk. Státus ellen, azóta ez a jogtörténelmi leg is páratlan autonomikus intézmény a közelebbi érdeklődés homlokterébe került. A dolognak kissé kellemetlen mellékízt ad az, hogy dr. Ghibu, az autonomia elleni adatainak igazolására magyar tudósokra hivatkozik, így Csorbára és Forsterre. Mi meg tudjuk érteni, hogy vannak emberek, akiknek nincs semmi érzékük az

autonomia iránt, tehát képtelenek is *autonomikusan gondolkozni*. Megértjük hát ezt a fenti tudósokra vonatkozólag is, akik tudunkkal nem éltek soha Erdélyben s így nem is tudhatják, — mert ezt csakugyan nem lehet az írásztali kalamáris mellől ellesni — hogy milyen Erdélyben a katolicizmus helyzete s hogy itt az autonomia egyetlen erős életfeltétele volt mindig a katolicizmusnak, különösen az ma, a nagy önuralmat, böles mérsékletet és történelmi jogokkal támogatott okos védekezést igénylő kisebbségi élet napjaiban. S amíg nem jött Ghibu s nyomában a sovíniszta sajtókampány az évszázados státusi autonomia ellen, addig a Csorbák és Forsterek teorétikus csevegései senkinél nem találtak különösebb visszhangra, legkevesbbé az erdélyi kath. Státusnál, mely zavartalanul élte és mélyítette a maga sajátos önkormányzati életét. Most pedig, amikor egy román tudós az erdélyi kath. autonomia elleni támadásában belőlük táplálkozik, valóban alig kívánhatnák ezek az urak az erdélyi kath. Státustól, hogy halálból plakettet veressen a tiszteletükre.

Miért említettem fel mindezt bevezetésül? Nem ok nélkül és nem ötletszerűen, mert abban, hogy a fenti címen kiadott autonómiai okmánygyűjtemény megjelent, indirekte a fent megnevezett magyar tudósoknak is részük van.

Az erdélyi rk. Státus az új államjogi helyzet kialakulása óta bőven kap alkalmat arra, hogy évszázados autonómiájának létjogosultságáról minden kétkedőt meggyőzzön. Szükségszerű következménye volt ennek az, hogy az autonomia keretében élők, tehát az erdélyi katolikusok kezdtek több figyelmet fordítani a státusi autonomiára, főképen ama szorosabb kapcsolatnál fogva, melybe a kath. hívek az autonomiával a kath. iskolák fenntartását biztosító áldozatkészség parancsoló szüksége révén az utóbbi időben kerültek. Mert nem vádnak, hanem csak *puszta ténynek szánom* azt a megállapítást, hogy az erdélyi katolikus autonomia szervezete nem nagy ismeretségnak örvendett eleddig magában az erdélyi katolikus közönség körében sem. Aminek különben két oka volt. Egyik az, hogy az erdélyi katolikusok gondtalanul, ellenszolgáltatás nélkül élvezték az autonomia áldásait: az egyházak templomokat, plebániákat építettek, javítottak a vallásalap bő ségelyeiből, a Státus középiskolákat tartott fenn a tanulmányi alaplól, a tanulókat alapítványokkal látta el az ösztöndíjalaplól s e gondtalanságban katolikusainknak nem jutott eszükbe közelebről is érdeklődni ennek a Státusnak szervezet miibenlétéről. Másik oka maga a Státus volt azáltal, hogy nem igyekezett magát közelebről megismertetni a kath. hívők egyetemével, amire vulgáris példa, hogy sokszor intelligensebb katolikus emberek is összezavarták a kolozsvári rk. egyházközsége a kath. Státussal, melynek Igazgatótanácsa Kolozsvárt székel. A kath. Státusnak középiskoláiban alkalmas tankönyv útján lehetett volna a kath. tanulóifjúságot az erdélyi kath. autonomia eredetével, szervezetével és hivatásával megismertetni, hogy a kath. ifjú, amikor részesévé válik, mint férfi, a kath. közelet egyetemességének, át legyen hatva attól az önkormányzati szellemtől, mely megvédelmezi, ha kell, a féltve őrzött autonómiát a Csorbák és Forsterek fölösleges s a Ghibuk céltudatos támadásaitól. Ez különben most sem késő.

Ezt a füzetet tehát jóformán a kath. közszükség hozta létre. Természetesen nem ad terjedelmes és oknyomozó leírást a kath. autonomiáról; ennek már eleget tett *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene* c. nagy munka. Ez a füzet az erdélyi kath. Státus rövid jogtörténelmi áttekintése után, melyhez kapcsolódnak az új államhatalom tényezőinek az autonómiát általában elismerő írásos nyilatkozatai is, azokat a dokumentumokt gyűjtötte egybe, me-

lyekből kitűnik, hogy az erdélyi kath. autonomia nem fikció, hanem tényleges valóság, melynek keletkezését nem 1867-től kell számitani, miként Forster állítja, hanem legalább is 1653-tól, miként a jogtörténelem mutatja.

A tulajdonképeni jogtörténelmi okmányyszerű adatok az 1652-iki gyulafehérvári országgyűlés határozataival kezdődnek (Approbatæ Constitutiones), melyeknek az autonomiára vonatkozó részét közli a füzet. Közli az 1866 évi Státusgyűlés jegyzőkönyvéből a Státusgyűlés szervezetét megállapító részt; majd az apostoli magyar király, mint legfőbb kegyúr jóváhagyását tartalmazó magyar vallás- és közokt. miniszteri leiratot (br. Eötvös). Az 1923. évi Státusgyűlés jegyzőkönyvéből az espereskerületi és egyházközségi választott képviselők létszámának szaporítását kimondó rész után az 1868 évi Státusgyűlés jegyzőkönyvének az a része következik, mely felöleli az erdélyi püspökmegyei rk. Státus szervezetét, amely szerint ma a státusi autonomia valójában működik. Aztán sorra kerülnek a róm. kath. Státus Igazgatótanácsának megalakítására és működésére vonatkozó 1873 évi Státusgyűlési határozat, az igazgatótanács működését jóváhagyó királyi leirat 1867-ből, a Státusgyűlés alkatrészeinek-összeállításáról szóló szabályok az 1874 évi státusgyűlési jegyzőkönyvből és az Igazgatótanács ügyrendtartása, melyeket az 1885 évi Státusgyűlés alkotott meg. Végezetül közli a füzet Lepadatu volt kultuszminiszternek az erdélyi püspökhöz intézet azon iratát, mely az igazgatótanács jogi személyiségét hivatalosan is elismeri.

Mindenesetre meg lehet állapítanunk, hogy az erdélyi kath. autonomia elleni támadások teljesen hatástalanok. Igazolta azt az idő. Az erdélyi katolikusok is most kezdenek csak igazában ráébredni arra, hogy mit jelent nekik a kath. önkormányzat, mit ér nekik az, hogy egyházi, iskolai és vagyoni ügyekben szabadon határozhatnak, hogy sorsukat s ezzel jövőjüket kezükben tartják. Aki ennek a jelentőségét nem tudja, vagy nem akarja megérteni, annak ép oly ok nélkül beszélünk az önkormányzat áldásairól, mint amilyen hiábavalóság volna meggyőzni a siketnémát arról, hogy Beethoven volt a legnagyobb zenész és Cicero a legnagyobb szónok.

Helyesen tette az Igazgatótanács, hogy a román közvélemény azon részének, mely a történelmi igazságokat tárgyilagosan tudja mérlegelni, a füzetet hozzáférhetővé tette azáltal, hogy azt egyidejűleg *Bitay Árpád. dr.* kítűnő román fordításban is közreadta.

P. Jánossy Béla dr.

Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelmének kézi könyve*. II. átdolgozott kiadás. Ludwig Voggenreiter Verlag, Berlin 1925. 8-r. 318 l.

Bátran állíthatjuk, hogy nincsen még egy szakmai tárgykör, amely rövid néhány év alatt akkora irodalmat teremtett volna, mint a kisebbségi jogoknak és azok védelmének kérdése. Sajnálattal kell azonban megállapítanunk mindjárt azt is, hogy e hét esztendő alatt létrejött irodalom csak külső terjedelmével tűnik ki, mi mellett belső értéke nagyon is visszamarad. Amikor a kisebbségi jogok kérdése ma napirenden van politikában, publicisztikában, számos nemzetközi kongresszus napirendjén ott szerepel állandóan s általában feleje fordul a közfigyelem napról-napra mind növekvő mértékben, úgyszólván az összes európai államokban, ily körülmények közt valóban csodálkozunk kell a fentemlített körülményen. Amire kiváltképen szükség lenne: a ki-

sebbségi jogoknak és védelmi rendszerüknek összefoglaló alapos jogászai megtárgyalása mind máig hiányzik. A kisebbségi jogok védelméről sok hasznosat olvashatunk *Schücking und Wehberg: Die Satzung des Völkerbundes* c. nagy munkájában, de ez jobbra csak anyaggyűjtemény. Egy-egy részletkérdés rendszeres jogászai feldolgozásával is találkozunk. De, ismételjük, az egész kérdés komplexumot rendszeres jogászai feldolgozással felölelő, összefoglaló munka mind máig hiányzik. Ezt első sorban a német jogtudománytól várhattuk volna, de különösképen arról a részből is elmaradt.

Nem hagyhattuk felemlítés nélkül ezt a jelenséget, mert kétségtelen, hogy a kisebbségi kérdés gyakorlati megoldása maga is a legszorosabban összefügg a kisebbségi jogok mivoltának, természetének tisztába hozásával. Hiszen csak a túlfűtött sovinizmussal párosult abszolút tájékozatlanság állíthatja például nálunk, hogy az itteni kisebbségek kiváltságokat követelnek, amikor a nemzetközi szerződéssel biztosított kisebbségi jogok megadását sürgetik. Azonban a fenti szükségesség hangoztatása épen nem kívánja azt jelenteni, mintha nem lenne meg a maguk fontossága és értéke azoknak a munkáknak, amelyek szorosan jogi elemzés nélkül csak a kisebbségi jogok és védelmük módjának ismertetésére szorítkoznak. Hogy ezek ismeretére feltétlenül szükség van, nem is kell mondanunk. E nélkül szó sem lehet védekezésről, amire pedig bőséges alkalom nyílik még mindig az érdekelt államok kisebbségellenes politikája következtében.

A magyar irodalom dicséretére állapíthatjuk meg, hogy először látta meg ezt a szükségét. *Baranyai Zoltán*, a Nemzetek Szövetsége mellett működő magyar delegáció követségi titkára már 1922-ben kiadta „A kisebbségi jogok védelme” című nagyobb terjedelmű munkáját, amelynek a most megjelent, változott című mű a második, bővített kiadása. A munka a más irodalombeli hasonló természetű munkákkal összehasonlítva is nagyon megállja a helyét, sőt világosság és rendszeresség tekintetében, ami pedig fő az ilyen műveknél, azok nagy részét, különösen a franciákat, egyenesen felülmúlja.

Wlassics Gyulának a kisebbségi jogvédelemről szóló értekezése vezeti be a művet. A magyar közigazgatási bíróság elismert nevű elnökének ez a dolgozata egyike a legjobbaknak, amelyek ezzel a kérdéssel foglalkoznak. Különösen találók azok a megállapításai, amelyek a Nemzetek Szövetsége által nyújtott mai jogvédelem teljes tarthatatlanságára, elégtelenségére rámutatnak. Megkapjuk ezután az összes kisebbségi szerződéseket, a mai kisebbségvédelmi eljárás ismertetését. Hasonlóképpen a kisebbségi jogok védelmének történetét és a kérdés újabb fejleményeit, valamint a kisebbségek védelmének szervezetét a Nemzetek Szövetségében. Végül a legutóbbi időkig terjedő összeállításban ismerkedhetünk meg a kisebbségi jog irodalmával.

Baranyai Zoltán munkája ma is egyedül áll a magyar irodalomban, mint amely kiterjed a kisebbségi jogvédelem összefoglaló ismertetésére. Nemcsak az úttörés érdeme illeti meg, hanem az is, hogy kitűzött feladatát teljes mértékben megoldja. Nálunk, ahol a kisebbségi jogokkal nagyon kevés vannak tisztában az emberek, különösen nagy szükség lenne ennek a nagyon hasznos derék munkának mennél szélesebb körben való elterjedésére.

Dr. Balogh Arthur.

N. Iorga: *Moștile Familiei Bély din Țara Românească.* (A Bély-család havasalföldi birtokai.) Académia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul IV, Mem. 6. București 1925.)

A magyar történetírás általában eddig is tudott róla, hogy a Bélyeknek Havasalföldön birtokaik voltak. (Deák Farkas: *Uzoni Béli Pál.* Budapest, 1887. p. 207.) A birtokszerzés történetét s a birtokkal kapcsolatos pereskedéseket azonban csak a fenti értekezésből és a kapcsolatosan közölt okmányokból ismerhetjük meg részletesen. Az említett román nyelvű okmányokat az Erdélyi Múzeum levéltárából közli Iorga.

A birtokszerzés éve 1612. Ebben az évben egy Tudor Ciocoro nevű havasalföldi menekült bojár, aki akkor már 16-ik éve élvezte a háromszéki Bodolán a Bélydek vendégszeretetét; sok súlyos adósságtól nyomva eladta Bély Kelemennek a Háromszékkal szomszédos Buzău megyében fekvő összes birtokait. (Deák annyit mond, hogy Bély Pál elődei szereztek a birtokot.) A vásárolt birtok központja Rătești nevű falu, amely teljesen a Bély Kelemené lett. Több más falu, mint részbirtok szerepel, malmokkal és szőlőkkel. A Bodolán megkötött román nyelvű szerződés tanui magyarok és havasalföldi románok (az előbbieket: Crăstescu Janosu — Keresztes János; Palestioanu — Pál István; Farcașu Janosu — Farkas János). Bély Kelemen 1621-ben a havasalföldi fejedelmi kancelláriánál is írást szerez a vételről, kifizeti Ciocoro régebbi hitelezőit s leányától még újabb birtokrészt is vásárol, amelyet szőlővel ültet be.

Amde az említett leány 1622-ben perrel támadja meg a vásárt azon hamis ürügy alapján, hogy az anyja nem egyezett volt bele. Bély behoznyítja az ellenkezőt s Radu Mihnea fejedelem okmánnyal biztosítja a vásárolt birtokhoz való tulajdon jogát. 1629-ben pedig (Bély Kelemen halála után) maga az öreg Ciocoro igyekszik visszaravaszkodni a kiskorú Bély János és Pál örökségévé vált birtokot. Alexandru Iliș fejedelem azonban elutasítja a keresetét. Bély János halála után Páltól egy Hrizea nevű bojár foglalta el a birtokot s csak 1655-ben sikerült Bély Pálnak fejedelmi levéllel a visszaszerzés. Két év múlva újabb megerősítést nyer a birtokra.

1671—1672-ben azonban már újra per alatt áll a birtok. A Ciocoro-család keresete felett a fejedelmi törvényszék ítélkezik Bély Pál javára, akinek érdekében a Portára adót vivő erdélyi követek is megjelennek a törvény előtt (a követek: Nemes János, Szilvási Bálint és Gyulai Tamás). Tehát ezzel a kis csoportosításbeli módosítással áll meg dr. Biró Vencel jeles művének vonatkozó adata: Erdély követei a Portán, Cluj—Kolozsvár 1921, p. 132). Ghica Gergely fejedelem előtt meg Bély Pál 24 szácsvai, gidófalvi, lemhenyi stb. nemes esküjével bizonyítja (a pereskedő ellenfél 12 bojár tanujával szemben), hogy jogszerű tulajdona a vitás birtok.

1704 nyarán már Bély Pál idősebb fia, Kelemen szerez megerősítő oklevelet az örökölt birtokra Brâncoveanu havasalföldi fejedelemtől. A következő év novemberében pedig ő, az öccse Dávid és egy Mikes azt az engedményt eszközlik ki az említett fejedelmtől, hogy összegyűjthetik a Havasalföldre kiszökött erdélyi jobbágyokat s letelepíthetik őket Rătești-n. 1734-ben Bély Kelemen fiainak, Mihálynak és Józsefnek adja meg az akkori havasalföldi fejedelem azt a kiváltságot, hogy erdélyi jobbágyaikkól tetszésük szerint telepíthessenek át Răteștibe. Tehát nemcsak Bély Pál (ahogy Deák F. írja), hanem unokái is tényleg birták a havasalföldi szerzeményt. — Érdekes volna tanulmányozni

Rátești nyelvét és a vidék toponymiaját, hogy a Bélyek magyar jobbágysai hagytak-e benne nyelvi nyomokat.

Eddig terjed a Iorga-féle okleveles tanulmány és közlemény. Deák Farkas szerint „Béldi Venczel úr a XIX. sz. elején a régi birtok keresése végett Oláhországba utazott.”

A füzet még egy pár XVII. sz.-beli román okmányt is tartalmaz, melyek főleg a gyergyói királybírókhoz intézett moldvai kérésekről értesítenek (az egyik Apor Péterhez van intézve). Kiemeljük belőlük: tálhuság (tolvajság, 22 old.); Oslib (Vasláb, u. o.); Vargheșu Istioanu (Vargyas István, 23 old. V. Bogrea ezt a nevet Vargával veti össze az Anuarul de Istorie Națională III, 1924—25, Cluj 1926, p. 703 között rövid ismertetésben); Hedeghinșu Pătru (Hedegüs = Hegedüs Péter 29 old.); a záberi, zeberealá (elvenni, elvevés a szláv zabrati-ból 23, 24 old.); am valătuitu (vallattam, 29. old.).

Vasilie brassi esperes 1642-ben ilyen érdekesen keltezi Bély János gazdatisztjéhez, Harkó Mártonhoz írott román levelet: „Datum în Bolgarsseghben.”

Dr. Bitay Árpád.

Anuarul Institutului de Istorie Națională. Publicat de Alex. Lăpedatu și Ioan Lupas, III. 1924—25. Cluj, 1926. 8-r. 1046 l.

A kolozsvári egyetemmel kapcsolatos román nemzeti történelmi intézet harmadik évkönyve ez a terjedelmes kötet. A kiadók, Lăpedatu Sándor, az említett egyetemen a régi, Lupas János (Marczali Henrik tanítványa) az újabb román történelem tanára, sok új adatot nyújtanak ezzel a román történelemnek.

Az első 62 levél Lupasnak 1924-ben tartott akadémiai értekezését hozza Jancu Abrahámról, születése 100 éves fordulója alkalmából. (*Silviu Dragomir* egyetemi tanár és *Nicolae Buta* tanár is írtak egy-egy könyvet ebben az évben Jancuról.) A közölt okmányok közül a magyar történetírást is érdekli: Kossuthnak Bemhez írott német levele (Czegléd, 1849. júl. 9.); Bemnek román kiáltványa a moldvaiakhoz (Oena 1849. júl. 12. (24.); Jancu román levele a magyarsághoz (1849. júl. 15.).

P. P. Panaitescu, a román-lengyel kapcsolatok fiatal bűvára, Ioan Câmpineanu-nak 1840 körül kifejtett román nemzeti mozgalmait mutatja be új oldalról: a lengyel emigrációval való kapcsolatában, a krakói Czartoryski-Múzeum 17 francia és lengyel oklevele alapján (az 1836—1842 évekből).

Constantin Moisil numizmatikai tanulmánya (107—159 l.) a havasalföldi pénzverés kezdeteit és történetét írja meg a Basarabok alatt. 1370 tájt nyugati, Anjou hatás alatt kezdődik a pénzverés, amely a XV. sz. húszas éveitől kezdve keleti hatás alá jut. Zsigmond alatt, 1424-ben, II. Dan havasalföldi vajda, mint Zsigmond hűbérese, a brassói kereskedőknek egy vámkedvezményt ad, amelynek latin és szláv szövegéből kitűnik, hogy Dan csak a Zsigmondtól kapott hűbéri engedéllyel verethetett pénzt, még pedig magyar pénzt. Moisil szerint tehát akkor egy, a török pusztításokkal megmagyarázható pénzügyi unió-féle volt Magyarország és Havasalföld közt (156 l.). Vlad Dracul, a hontalan havasalföldi fejedelem, Erdély déli részét hűbérül kapta Zsigmondtól pénzverési joggal. Vlad Segesvárt felállított pénzverőjének a történetét ugyancsak Moisil írta meg (*Cronica Numismatică și Arheologică*, II. p. 36—). Vlad trónra jutva is veretett pénzt Segesvárt, még pedig magyar dénárokat. Mintegy 20 évvel később, a XV. sz. derekán, megszűnik a havasalföldi pénzverés s csak másfélszázad mulva, Vitéz Mihály után lép újra fel. Moisil ismeri a Doboczky-

féle érem gyűjteményt, Réthy és Hóman Bálint pénzügytörténeti műveit is.

Teodor V. Păcățian az erdélyi románság XVIII. sz.-beli történetéhez nyújt adalékokat 1744-en kezdve (160—179 l.)

Draganu Miklós, a román nyelv és irodalom egyetemi tanára Kolozsvárt, alapos tanulmányban ismerteti egy, az 1660-as évekből való román kódexet, amelyet II. Rákóczi György egykori szövetségeseinek, a németországi Stettinben hontalanságban elhunyt Gheorghe Stefan moldvai fejedelemnek egyik híve készített. (Környezetében élt Apafi Mihály egykori tanító mestere, Harsányi Nagy Jakab is). Változatos liturgikus anyag mellett a kódex magában foglalja annak az 1645-ben Moldvában kiadott „Răspunsuri la catehismul calvinesc” román hitvitázó iratnak a másolatát is, amely az 1640-ben Erdélyben kiadott „Catehismul calvinesc”-kel száll vitába. A kódex általában több helyt polemizál a protestánsokkal, illetőleg emlegeti, hogy a kálvinisták vagy a lutheránusok ezt meg ezt az ószövetségi könyvet elvetik. A „Szókincs” fejezet szláv elemei közül a „jitie” szót (211 l.) a magyar elemek közé kell átkatolni, mert, nézetem szerint, nem a szláv „zsiti” (élet), hanem a magyar „eset” szónak a moldvai román alakja.

Stropa Virgil a radnavölgyi tatár beütesekről értekezik 1241-től kezdődőleg (255—274 l.). *Dragomir Silviu* kolozsvári egyetemi tanár a bánáti román elem régiségének s a bánáti telepítéseknek a kérdéséről polemizál a magyar és szerb történetírással (274—291 l.). *Meteș St.* kolozsvári állami levéltárigazgató részletes tanulmányban ismerteti (293—355) az erdélyi román pásztorok kapcsolatának történetét a két román vajdasággal. *Diculescu C. Constantin* kolozsvári egyetemi tanár a gepidák keresztény hitre való térésének problémáját fejtegeti (357—376 l.). *Mateescu G. G.*, a római román intézet v. tagja, kolozsvári tanár, egy részletes tanulmányban (377—492 l.) a trákoknak a Balkánon való földrajzi elhelyezkedésében a nyugati határt igyekszik megvonni toponomasztikus és feliratos elemek alapján. A felhasznált forrás és irodalmi apparatusban nem látom Thalloczy Lajos műveit, elsősorban az Illyrisch-Albanische Forschungen (München u. Leipzig 1916) I. k.-ben megjelent idevágó tanulmányt: Die Vorgeschichte des Illyrentums auf dem Gebiete Bosniens. A nemrég elhunyt *Bogrea Vasile* (1882—1926) azokat a román elemeket sorolja fel (493—504 l.), amelyek a szomszédos népek szókincsében fellelhetők. (A „valach-oláh”-ban mindig népi jelleget is lát, nemcsak általában pásztorokót (494—5 l.). A „boves ad Vlacham” 1640-iki horvátországi latin kifejezés „Vlacha”-ja, aligha lesz ethnikus elnevezés (497 l.), hanem a horvát-szláv „vlak” (húzás, vontatás, ma: vonat — Zug — Train) latinizált alakja Tehát: boves ad Vlacham — vlmi vontató ökrök.

A Magyar Akadémia szótárának „baloska” szavához azt jegyzi meg *Bogrea* (497 l.), hogy az is a román ethnikus eredetű tót valoska, morva-cseh valoska Schäferaxt, Handbeil származéka. A következő „Hadakozó Tudomány” című cikkben ugyan csak *Bogrea* polemizál Brücknerrel az Ungarische Jahrbücher 1924 évi IV. (Setälä) kötetében közölt Ungarn und Polen c. cikkének egyik (a „karácsony” szó etymonjával foglalkozó) megjegyzésével kapcsolatban. Az 503. l. a Magyar Akadémiai Szótár ismeretlen eredetűnek jelzett „bubuta” szavát az aromán (macedo-román) bubotä-val azonosítja. Hasonló tárgykörből tartja levezethetőnek (az 504 l. jegyzetében) a magyar „bazznak”-ot is; sl.* boznjak (cfr. ir. božitnjak, Decembre, propriu: luna Crăciunului). Abban téved (*Gragger R.-nél*, 500 l. jegyzet), hogy csak a: iobbagio glebae adscriptus a helyes. Épen olyan helyes és forrásszerű a kifogásolt: iobbagio glebae adstrictus = földhöz kötött jobbágy is. Sőt az Arpád-korból, 1274-ből, „glebe adherentes” adatunk is van (Knauz

Monumenta II. 29.). Azután 30 lapon át szintén Bogrea érdekes megjegyzéseket ad a román történelem és nyelvészet határterületeiről; az 533 l-n közölt megállapítása szerint pedig Szendrei: A magyar viselet történeti fejlődése, Bpest 1905. c. művének 63 sz. képén (87 l.) látható Halász Péter nevű huszár ezredes voltaképen Dabija moldvai vajda (1661—1665.).

Az 539—543 lapokon két német nyelvű követjelentést találunk 1599 nov. 29. és 1600 jun.-ból (eredetijük a stockholmi királyi levéltárban Extranea, Avisor. Ungarn), amelyek Vitéz Mihály erdélyi szereplését és moldvai hadjáratát néhány új vonással egészítik ki (Báthory Endre fejének eltemetése, Báthory Zsigmond arzenálja, a Báthory kincsek sorsa és értéke; Fehérvárról 40 szekéren Tordára vitette a vajda a 3 milliót érő kincseket). Aztán egy pár Mihály Vajdától kiállított okmányt találunk latinul vagy latinmagyar szöveggel (Székely Mózes birtokmegerősítése; a maros-szentkirályi—ogerszegi hídnak a székely tulajdonosok számára való visszaadásáról; egy Vizaknán eladott ház adásvételi szerződésének megerősítése Sárpataki György, Sárosy Sára közt egyfelől és Bakos Ferenc közt másfelől; a vizaknaiak biztosítása, hogy nemesi jogot és kiváltságot senkinek sem ad közülök; utasítja Vasile kamaraispánt, hogy tartsa tiszteletben a vizaknaiak jogait).

Az 553. levélen közölt latin oklevélből (eredetije Vatikáni Levéltár, Borghese, IV, 21, foglio 32), Movilă Jeremiás moldvai vajdának V. Pál pápához írott (Jasi, 1606. I. 17) leveléből megtudjuk, hogy Qerini B. moldvai kath. püspök természetes halállal halt meg kevéssel az említett levél kelte előtt, tehát nem 1604-ben és nem a tatárok áldozataként (ahogy az eddigi írók — Auner, Bitay — hitték). Utódává a vajda Arsengo Jeromost nevezte ki, aki akkor már több, mint 20 éve volt püspöki helytartó, „az ország nyelvét is értette“ s akit az elhunyt is utódjául kért az összes hívekkel együtt. Megerősítést kér számára a pápától. — Az 556. lapon közölt latin okmányból (Gheorghe Ștefan moldvai vajda levele Jasi-ból 1656 jun. 29-ről VII. Sándor pápához, eredetije Vatikáni Levéltár, Lettere di Principi, vol. 81, fogl. 12) megtudjuk, hogy a derék Bandini érsek mintegy 7 évvel azelőtt halt meg (Veress E. legújabb adatai szerint 1650. jan. 27-én) s hogy egy méltatlan lengyel utódja volt, Kéri Bosnyák Tamás kinevezését. Az 561—563 lapokon N. Drăganu egy cirill betűs, magyar nyelvű (protestáns) Miatyánkot közöl egy a XVII. sz. első feléből való kéziratból, mely a naszódi román gimnázium tulajdona. (Ez tehát a Hunfalvi ismertette 1600 tájáról való cirill betűs magyar nyelvű Miatyánkkal tartozik egy csoportba).

Veress Endre új adatokat közöl Ioan Piunariu-Molnár jeles román szemorvos és fia életéből (569—572 l.) Az 573—584 lapokon közölt s a Leményi János balázsfalvi püspök s az ellenszegülő theologusok és tanárok perére (1843—1846) vonatkozó okmányok közül az 574 lapon emlegetett: „Supplex Libellus cleri junioris“ újabb adattal erősíti meg mindazt, amit a Supplex Libellus kifejezésről e Szemle előző számában elmondtam. Dr. Virgil Cioban a 616—700 lapokon közli a bécsi Kriegsarchív 881—1762 sz. nagy aktacsomóját, mely az erdélyi románságnak Buccov alatt készült 1760—62-iki statisztikáját tartalmazza.

A következő 71 lap könyv- és folyóirat ismertetés. Itt megemlítjük I. Lupas-nak Szegfű „Három nemzedéké“ ről és Bogrea-nak Veress Endre két román nyelvű akadémiai értekezéséről: A Sinan pasa ellen vezetett 1595-ös keresztény hadjárat, A románokról szóló régi magyar históriás-énekek, szóló ismertetését. I. Crăciun meg Csánki: „Magyarország történelmi földrajzának...“ (I, II, III, V) a nagy jelentőségére hívja fel a román szakkörök figyelmét.

Ugyancsak *I. Crăciun* ad egy bibliografiai összeállítást a román történetírás 1923–24 évi termékeiről (775–929 l.), kiegészítve és folytatva az előző évekről már elkészített hasonló összeállítást. *Dr. H. Hienz* nagyszebeni theol. tanár pedig az 1919–1924. évek németül megjelent történelmi és nyelvészeti tárgyú, a jelenlegi Romániára és lakóira vonatkozó művek és cikkek alapos bibliografiáját adja a 931–988 lapokon. A magyar nyelven megjelent hasonló termékek bibliografiai összeállítására is felkérték az évkönyv kiadói e sorok íróját, aki dr. György Lajossal együtt fog eleget tenni ennek a kérésnek.

A testes kötetet könnyen kezelhetővé teszi a kötet élén álló tartalomjegyzék mellett a kötetet záró betűsoros névjegyzék.

Dr. Bitay Árpád.

Magyar Anonymus. Fordította: *Pais Dezső.* Budapest. 1926. (Napkelet Könyvtára 14. sz.)

Ez izléses kiállítású kötetben a mult sűrű fátyola mögött feltétlen biztossággal még mindig fel nem derített Anonymus művét olvassuk. Szabó Károly merev fordítása után a Pais Dezső nyelvi szempontból is kellemes olvasmány.

Pais egy bevezető tanulmányban felvázolja az Anonymus kutatások legújabb állását: *Jakubovich Emil, Hóman Bálint* és *Melich János* megállapításai nyomán. Jakubovich szerint az Anonymus szövegét megnyitó „P. dictus magister” helyes feloldása: Petrus dictus magister = A mesternek mondott Péter. Az ilyenféle szerénykedő formulák meglehetősen gyakran fordulnak elő a XII. sz.-i latin levélstílusban, amit főleg a párizsi főiskola sugározott szét messzi vidékekre. Eddig az egyik elmélet a „P. dictus magister” kifejezést így oldotta fel: Praedictus magister = Az elül megnevezett mester. Ezt a magyarázatot némileg támogatta egy külső körülmény is. Anonymus szövege az első levélnek nem az első, hanem a hátsó oldalán kezdődik. Valószínűleg azért, hogy a szerző utólag jegyezze majd be a nevét és a mű címét a díszesen kiállítandó első oldalra. Ehhez még hozzávéve azt is, hogy az ismeretlen Szerző magát közelebbi meghatározás nélkül egyszerűen csak „Béla király” jegyzőjének nevezte s minthogy a négy Béla közül a legtöbb valószínűség III. Béla mellett szólt, az így megjelölt kereten belül már azonosítani is próbálták az egyes tudósok. Így általában Anonymus-t a Párisban tanult Adorjánnal azonosították, aki 1200 tájt erdélyi püspök volt. Mellette emlegették Pál. Katapán, Péter nevét is. (Marzialiék a „P. dictus magister”-t a IV. Béla korabeli „Pous” dictus magister-nek vették.)

Az üresen álló első oldalra épített „Praedictus”-os elméletet az ibolyántúli sugarak döntötték meg. A velük dolgozó fényképezés u. i. kimutatta, hogy a szöveg eredetileg az első oldalon kezdődött, még pedig pontosan a szövegezéssel, amely most a másodikikon áll. Ehből nyilvánvaló Jakubovich következtetésének a helyessége: a másoló (mert a ránk maradt szöveg nem az eredeti, hanem XIII. sz.-beli másolat) nem volt megalégedve az első oldallal, ezért levakarta s a második oldalon újra kezdte. Továbbá azt is kimutatta Jakubovich, hogy a szövegben ugyanilyen helyzetben a „praedictus” rövidítés nélkül van írva

Jakubovich érveléseinek során amellelt foglal állást, hogy a kérdéses rövidítést így kell olvasni: Petrus dictus magister = A mesternek nevezett Péter. Ez a Péter pedig azonos volna Péter óbudai préposttal, II. István és II. Béla egykori jegyzőjével. Érveik közül megemlíthetjük a következőket: Anonymus-Péter apró-

lékósan ismeri Ó-Buda környékét; 1134-ben, már mint székes-fehérvári prépost és magyar követ II. Lothár német császárnak két aranyos nyergű fehér lovat visz. Ezt a motívumot az Anonymus-Péter műveiből is jól ismerjük. Az Anonymus-Péter szövegében lévő magyar nyelvi elemek legalább egy félszázaddal régebbi nyelvtörténeti korszaknak felelnek meg, mint az 1200 tájáról való Halotti Beszéd. Némely jelek szerint Anonymus-Péter megfordult Bolognában is. De egész biztosan tanult Párisban. Erre vall pld. a Dares Phrygius nevű szerzőnek tulajdonított és „História Trója pusztulásáról” címen emlegetett ál-ókori munkával való kapcsolata is. Művében több olyan, a korabeli magyar olvasó számára teljesen felesleges magyarázatot ad, ami egészen valószínűvé teszi azt a nézetet, hogy az az egykori tanulótársa, akinek munkáját elsősorban szánta, külföldi, talán francia volt.

Hóman Bálint kutatásai műfaj-történeti szempontból jelölik meg Anonymus-Péter művének a helyét. Nemcsak címe, hanem teljes tartalma szerint is a középkori történetírás u. n. udvari ágába tartozik. Ez a gesta v. historia nevű ág nem az emberiség egész történetével foglalkozik vallásos-világtörténelmi alapon, hanem egyes népek dinasztikus érdekű hőstörténetével, még pedig nem annyira időrendi, mint tárgyköri csoportosítással. Főleg a román népeknél, franciáknál, olaszoknál dívott. A németek a másik ágat képviselő barát-krónikát művelték, amely vallásos szellemű, világtörténelmi beállítású, időrendi felépítésű esemény-sorozat. — Hóman Bálint szerint az első Gesta Hungarorum 1091. tájt keletkezett. Szerzője egy Szent László udvarához tartozó és franciás műveltségű magyar pap volt. Hóman több adattal mutatja ki, hogy Anonymus-Péterünk Gestája s e között az első Gesta közt sok a rokonság, amennyiben a szerző ennek II. István-korabeli folytatását használta.

Anonymus művének értéke és hitelessége körül sok vita folyt. A történések közül többen értéktelen műnek, sőt némelyek hamisítványnak tartják. Újabbban, főleg nyelvészeti alapon, kezdik helyreállítani a tekintélyét. Melich János kutatásai szerint pld. Anonymus művében több olyan név és toponymiai adat van, amely szláv nyelvtörténeti szempontból a honfoglalás korának megfelelő nyelvállapotot tüntet fel.

Mindez persze csak egy új állomást jelent az Anonymus-kérdés történetében, amely addig nem juthat nyugvó pontra, amíg a történelmi és a nyelvészeti kutatások eredményei teljes összhangban nem lesznek Anonymus művének keletkezése, értéke és hitelessége felett. Ebben az irányban komoly lépéseket jelentenek Jakubovich, Hóman és Melich fentebb jelzett kutatásai.

Pais Dezső élvezetes fordításának használhatóságát nagyban növeli a hozzá csatolt alfabetico-etymologicus névjegyzék s a honfoglalás útirányát feltüntető szemléltető összeállítás és az ezzel kapcsolatos térkép.

Kortörténeti szempontból semmi különös sincs abban, hogy Anonymus-nál egy helyt római = német (Pais 9 l.) Hisz 962–1106 közt a német birodalom fejei egyszersmind római császárok is voltak. Anonymus említett ethnico-stylaris egyenlete csak egy újabb bizonyíték arra, hogy művelt, az udvari életben s korai nemzetközi-diplomáciai frazeológiájában járatos volt.

Dr. Bitay Árpád.

Bárány Gerő: *Az ethikai világnézet útjelzői*. Budapest, 1925.

A fenti címet viselő könyv különböző időben megjelent cikkek és tanulmányok gyűjteménye, melyek, ha szoros értelemben nem is összefüggőek, mégis mindannyian szembeötlően magukon viselik a szerző egyéniségének és tudományos meggyőződésének rendkívül érdekes és jellegzetes vonásait. Talán semmiféle írásmű sem lehet annyira jellemző szerzőjére, mint amely ethikai kérdésekkel foglalkozik. Hiába, az ember legbensőbb, legcsalhatatlanabb karakteristikumát a benne és általa megnyitkozó ethikai tartalom mutatja s azért az előttünk álló mű minden sora szükségképpen arra az ethikai fölfogásra utal, mely a szerzőnek, úgylátszik, elidegeníthetetlen sajátja.

Vajjon mi jellemzi a Bárány Gerő személyiségét, műveinek olvasása alapján megítélve? Első sorban az erkölcsi érték primatusának feltétlen elismerése és hirdetése. „Az élet teljessége, tökéletessége éppen maga a tisztesség az erkölcsiség. Minden egyéb mellékes az életben.“ „Az emberi létnek és életnek csakis erkölcsi célja lehet“ (126. és 14. l.) Az összes fejezetek és tanulmányok alaphangját és színezetét ez az elv adja meg s csak ott homályosul el kisse, ahol a szerző, amint ezt „Az egyén és nemzet szerepe a kultúrában“ c. tanulmány mutatja, túlságosan hegeli befolyás alá kerül. Az ebben a cikkben és a még pár helyt található apróbb metafizikai kilengések alig számbavehetően gyöngítik a szerzőnek rendületlen, megalkuvást nem ismerő, erkölcsi idealizmusát.

Amde, mint említettük, ez az erkölcsi idealizmus éppen azáltal nyer különös érdekességet, hogy mindez a Bárány Gerő sajátos egyéni megnyilatkozása is egyúttal. Őt az erkölcsben kizárólag csak az érdekli igazán, ami „gyakorlati“ a szó szoros, de mindig nemes értelmében. Az erkölcsiség nála nem elmélet, hanem inkább tett: élet, valóság, mely mindannyiunkat, az egyént, a közösséget, sőt a világegyetemet is fönntartja s mindezeknek értelmet ad. Ezt a gyakorlatias erkölcsi világnézetet szerzőnek az optimizmushoz, illetve a pesszimizmushoz való viszonya közelebbről is meghatározza. Ha a Nietzsche-ről szóló tanulmány azt mondja, hogy Nietzsche „a pesszimizmus igazságait megértő és átértő optimista“ (58. l.), úgy Bárány Gerőt azzal jellemezhetjük, hogy ő az optimizmus igazságait megértő és átértő pesszimizista. Pesszimizmusa világért sem olyan zord, mint a Schopenhaueré, de nem is annyira doktriner. Bárány Gerő rendületlenül hisz az emberiség és az egyén erkölcsi elhivatottságában, a fejlődés erkölcsi céljában. A történelem értelme nála az ethika. De mert az ilyen „hitet“ tudományosan igazolni a maga teljességében sohasem lehet, itt is, ott is kicsillan soraiból a kétely s a legerősebb meggyőződéstől áthatott fejtegetései is, csaknem mindig, a kételkedés és pesszimizmus szemérmesen félénk, de őszinte, a lélek mélyéből fakadó „talán“-jával vagy „vajjon“-jával végződnek. Az ő pesszimizmusa nem dogmatikus, hanem az élet értékeinek mindig csak örvendeni akaró, de az élet durvaságait, az emberi gonoszszágot és nyomort ezzel az örömmel összeegyeztetni nem tudó, tépelődő, aggódó lélek fájdalmas fölsóhajtása. Az ő kételye nem szisztematikus, mint a Descartesé, hanem inkább érzelmi és egyéni, mint helyenkint a Pascalé. Bárány Gerőnél az erkölcsi idealizmus tulajdonképpen valóság; de mert a vallás nem pusztán erkölcsi idealizmus s az utóbbi sem helyettesíthető a vallással, a hézag, az üresség, amely a kettőt elválasztja, sokszor örvénynek szélére sodorja erkölcsi idealizmustól túlfutott lelki világát.

Egy másik jellemző vonása a szerző ethikai világnézetének

szociális és altruista jellege. Az etikumot nem elvont fönségében ragadja meg, hanem inkább tevékeny társadalom-fenntartó erejében. A tények és ideálok azt tanítják, — úgymond — hogy csakis a mások javára leélt életnek lehet magaszasz értelme s az emberi élethez méltó értéke (102. l.) Egész világnézetének szociális jellege lépten-nyomon kiütöközik. Tolsztoj gondolkodása, melynek az egyik tanulmány kitünő elemzését adja, kétségtelenül nagy hatással van erre. Különösen jellemzőnek tartjuk e tekintetben „A nagy emberekről” szóló tanulmányt, melynek alap gondolata az, hogy a tömeg termelője és előfeltétele minden nagyságnak, a tömeg, legalább is, a nagyság lehetőségét jelenti. (34. l.) Sőt tovább megy, amikor azt állítja, hogy talán nincs is különbség a kis és a nagy ember között, talán csak mennyiségi különbség van köztük. Ennél a kérdésnél igazán szükséges mindent a „talán”-nal bevezetni s azt is nehéz volna eldönteni, hogy az előbbi felfogás áll-e közelebb az igazsághoz vagy az, amely a nagy emberekben minőségileg is teljesen más lényeket lát, akik egészen függetlenek a környezettől és a tömegtől: A mi szempontunkból nem is a kérdés elméleti eldöntése a fontos, hanem az eljárás, ahogy szerző a problémát kezeli s ez mindenestre jellemző reá nézve, különösen ott, ahol kijelenti, hogy a nagy emberek között is a legnagyobbak azok, akik erkölcsi tendenciáktól vezéreltetve, megértetik velünk, hogy minden dolognak lényege nem lehet egyéb, mint egy olyan erő, amely a jóra tör. Nagy ember — kis ember, annyi mint jó ember és kevésbé jó ember. Az etikum az egyetlen lehetséges fenntartó eleme nemcsak az emberi társadalomnak, hanem a mindenségnek s amidőn szerző a jó eszméjének kozmikus jelentőségét felismeri, világnézetének száalai a platoní mélységek felé irányulnak.

Ezzel szinte ellentétesnek látszik Bárány Gerő ama felfogása, hogy tulajdonképen érdeknélküli érdeklődés lehetetlen, mert hiszen minden érdeklődés egoista s az embert csakis saját maga, a saját élete érdekli. Voltaképen — úgymond (119. l.) — csakis ez a kérdés (t. i. az ember élete) s minden más kérdés csakis az előbbin keresztül érdekli az embert. A Bárány Gerő filozófiája egészen szubjektívista és anthropocentrikus s ez szinte érthető egy olyan egyéniségnél, akit — úgyszólván — kizárólag csak etikai kérdések érdekelnek s e kérdések közül is elsősorban azok, amelyeknek gyakorlatias jelentősége azonnal fölismerhető. Nála a filozófia igazán élet — és világnézet, amely megkerülve a nagy elméleti kérdéseket, forró vágyakozással, nyugtalan aggodalmaskodással keresi, hogy mi is az emberi élet célja és jelentősége. Vajjon érdemes-e élni, mikor úgy is meg kell halnunk? Nem ad elméletileg megalapozott tudományos világnézetet, hanem az élet tapasztalatain s az ő sajátos hitén alapuló életfelfogást, melyben a szellemiség követeli magának a vezető szerepet. A szellemi-erkölcsi világrénd, az ő nézete szerint, épen olyan valóság, mint a fizikai létező, sőt az emberi tudatnak sokkal közvetlenebb tudomása van az előbbiről, mint az anyagi világ létéről. Az emberi életnek, de az egész világnak az értelme csak szellemi-erkölcsi lehet (10. és 30 lapok.).

Szerző mindezeket a kinyilatkoztatásait nem igazolja, nem bizonyítja a „szigorú” filozófia módszerével, de fölteszi, mint nélkülözhetlent és sürgeti, mint az általa fölvetett problémák megoldásának egyedüli lehetőségét. Ez eljárásban rejlik gyöngesége, illetve ereje. Gyöngesége, amennyiben álláspontjának elméleti alapot adni fölöslegesnek tartja és erőssége, amennyiben minden sorát áthatja az a hit, amelyre egész világnézetét vaskövetkezetességgel és erős logikával tudja felépíteni, — hogy t. i. az etikum az egyetlen érték és a mindenség életének egyedül megnyugtató

magyarázata csak az lehet, hogy minden tevékenysége ennek az egyetlen értéknek szolgálatában áll.

A megdönthetetlen erkölcsi idealizmus, az életnek szeretete, az emberiség magasabb érdekeinek szolgálata, az optimizmus ragyogó hite és felvillanása mellett — mint említettük — jól megfér nála az itt is, ott is előbukkanó kétely, a töprengés, az önvadászkodás, a küzdelem a pesszimista nihilizmus ellen. Látszik, hogy ő saját maga magának is egy örökös kérdőjel s hogy mennyire szeretné e kérdőjelre a teljesen megnyugtató feleletet megadni. Az a verejtékező küzdelem, mely az élet nagy kérdéseinek a meggyőzésére irányul, lelkileg mindannyiunkhoz közel hozza az író szimpatikus és a mélységek felé törekvő egyéniségét. Erezzük, hogy az ő kérdései mindannyiunk életbevágó kérdései, hogy az ő küzdelmei mindannyiunk küzdelme az élet megoldhatatlannak látszó, súlyos problémáival szemben. Akár a boldogságról, akár a gyermekről vagy az újságírásról elmélkedik, mindenütt csak a jót, a felémelt, az etikumot keresi és látja meg. Fejtegetései sokszor csak azért emelkednek fel az optimizmus napfényes csúcsaira, hogy megtorpanjanak a mélység előtt, mely e csúcsok mögött tátong.

Kétségen felül áll, hogy a Bárány Gerő filozófiája az ő sajátos egyéniségének lelki küzdelmeiből és aggodalmaiból, az élet örömeiből és bánatából kitermelt bölcsesség. Nem doktriner, aki keresné valamely filozófiai iskolához való hozzátartozását, vagy attól való eltérést, hogy kényelmesen megtalálja a maga helyét a vélemények tömkelegében, hanem eredeti és egyéni, amennyire lehetséges s nála igazán meglátszik, hogy neki a filozófiás nem hivatalos foglalkozás, hanem valóban életszükséglet. Az ő szeme és keze mindennapi életünk ütőerén nyugszik s ennek szíve veréséből indul ki filozófiája. Hisszük, bölcsessége idővel még mélyebb s elméletileg is szilárdabban megalapozott lesz s ha ez bekövetkezik, meglátásai egy szilárd alapokon nyugvó kultúrfilozófia megteremtését fogják valóra váltani, amelyre a magyar filozófiai irodalomnak igazán nagy szüksége van.

Mi erdélyiek kétszeres figyelemmel várjuk további munkássága eredményeit, nemcsak azért, mert lelkünkhez szólnak és érdekelnek, hanem, mert a szerző is erdélyi ember lévén, az ő aggodalmaiban és töprengéseiben, amikor az élet értelmét és célját keresi, magunkra ismerünk.

Dr. Varga Béla.

Magyar Kormányzati Bibliographia. — Társadalomtudományi Bibliographia. Szerkesztette: *dr. Krisztics Sándor.* Budapest, 1926. 8-r. 375, 946 hasáb. (Magyar Sociographiai Intézet kiadványa 1—2 sz.)

A Magyar Tudományos Akadémia fenhatósága alatt 1924. szeptember óta egy *Magyar Sociographiai Intézet* működik, amelynek feladata a magyar állam és a környező országok közérdekű viszonyaira vonatkozó adatok gyűjtése és nyilvántartása. Rendkívül nagyfontosságú munkájának eredménye a fent leírt hatalmas kötetben áll előttünk, amely egyrészt tartalmazza az 1924. év folyamán hozott magyar törvények, kormányrendeletek, önkormányzati rendeletek, szabályrendeletek és bírói döntvények szanként csoportosított cím- és lelőhely szerinti jegyzékét (ez 349 szakcsoportba osztva 3295 címből áll), másrészt a társadalomtudományok legtágabb értelmezése mellett felsorolja Budapest székesfőváros hét közönyvtárában található 1923-24. évi megjelenésű könyvek s az 1924. évfolyamu folyóiratok cikkeinek címeit decimális szárendszerbe csoportosítva (ez 602 csoportban 17.592 címből

áll). E közel 21.000 címet tartalmazó könyv nemzetközi relációban is helytálló társadalomtudományi bibliographia, egyszersmind a magyar társadalomtudományi készültségének is minden elismerésre méltó dokumentuma, mely feltűnteti a magyar társadalomtudományi könyv- és folyóiratcikk anyagának a külföldi társadalomtudományi anyaghoz való arányát is. Örömmel említjük meg ezt a könyvet, amelybe szóval fel se mérhető munka van felhalmozva, mint a magyar tudományos életnek egy újabb örvendetes eredményét.

Meg kell említenünk, hogy e bibliographiában mindössze három erdélyi folyóirat (*Erdélyi Irodalmi Szemle*, *Keleti Lloyd* Temesvár, *Közgazdaság* Kolozsvár) van feldolgozva és csak a *Minerva* kiadásában megjelent könyvek vannak megemlítve. Ez semmiesetre sem az Intézet mulasztása, hanem az erdélyi folyóiratok, lapok és könyvkiadók hanyagsága, akik nem gondoskodnak arról, hogy kiadványaik egy-egy példánya a magyar közgyűjteményekbe is eljusson s így a magyar tudomány számára hozzáférhető legyen. Kívánatos volna, ha a jövőben e mulasztásuk pótlására gondolnának.

Dr. György Lajos.

Catalogul revistelor științifice și medicale din Cluj. Alcătuit sub direcția lui E. G. Racoviță de către A. Valentiny. Cluj. Editat și desfacut de Universitatea din Cluj. Tipărit de Tipografia „Corvin”. 1926. 8-r. XXIV. + 455 l. Ara 5 aranylej.

E vaskos kötet a helybeli könyvtárak és intézetek természettudományi, orvosi és mezőgazdasági szakcsoportokba tartozó folyóiratanyagának jegyzékét tartalmazza. Betűrendben sorolja fel az anyagot s a könnyebb kezelhetőség szempontjából országok és az országokon belül városok szerint rendezett földrajzi mutató, valamint a Dewey-féle tizedes szakrendszer szerint csoportosított szakjegyzék egészíti ki.

Csak az, aki tudományos kutatásokkal foglalkozik, tudja eléggé értékelni azt az előnyt, amit egy ilyen katalogus jelent. Csak az tudja, mennyi időt takarít meg a kutató e kötet révén az által, hogy nem kell vaktában keresgélnie az egyes könyvtárakban, hanem e jegyzék nyomán egyenesen abba a könyvtárba koptathat be, amelyben megtalálja a keresett kötetet.

Egy ilyen összesített katalogus eszméjét az Erdélyi Múzeum alapításával kapcsolatban Kővári László — ha némileg más formában is — már 1854-ben felvetette (l. *Hetilap*. 1854. 96. sz.) s nyugaton több olyan intézmény van, mely a kutatót azonnal útbaigazítja, hogy a keresett könyvet, vagy folyóiratot hol találhatja meg. Ilyen jól bevált intézmény pl. a „Zentralstelle der preussischen Bibliotheken”, mely kéziratban magában foglalja az összes nagyobb porosz könyvtárak jegyzékét. Ugyanezt a célt szolgálja a budapesti „Bibliographiai Központ” ez év elején megindított könyvjegyzéke, amelyben a magyarországi nagyobb könyvtárak új gyarapodását találhatjuk. Jelen katalogushoz hasonló folyóiratjegyzékek közül felemlíthetjük Körösy Kornél és Lenhossék Mihály összeállítását: „A budapesti könyvtárakba és intézetekbe járó természettudományi, orvosi és mezőgazdasági folyóiratok jegyzéke. Budapest, 1916.”, valamint a Lacroix és Bultingaire szerkesztésében 1924-ben megjelent „Inventaire des périodiques scientifiques des bibliothèques de Paris” c. kötetet.

A mai világszerte súlyos pénzügyi viszonyok elkerülhetetlené teszik a könyvtárak közötti kooperációt. Ebben a tekintetben is nagy előnyt jelent a katalogus, mert ennek révén könnyen el le-

het érni azt a célt, hogy ugyanazon folyóirathól a helybeli könyvtárak, sőt magánosok is, ne rendeljenek több példányt, hanem inkább ezt az összeget olyan folyóiratok előfizetésére fordítsák, melyek a városban sehol sem találhatók.

Két hibájára kell rámutatnunk e kötetnek. Az egyik, hogy nem dolgozta fel a helybeli magyar középiskolák és az Erdélyi Kárpát-Egyesület könyvtárának folyóiratanyagát. Igaz ugyan, hogy az Egyetem és Erdélyi Múzeum könyvtárai talán kivétel nélkül tartalmazzák azokat, a nagyobbbrészt magyar folyóiratokat, melyeket az iskolai könyvtárakban is megtalálhatunk, de már az Erdélyi Kárpát-Egyesület könyvtárának feldolgozása néhány új folyóirattal gazdagította volna a jegyzéket.

Másik jelentékenyebb hibája, hogy bizonyos részében jóformán már megjelenése pillanatában elavult. Az anyag feldolgozása ugyanis 1921-ben kezdődött s a nyomtatás megkezdésekor nem vették figyelembe az azóta történt változások s így előfordul, hogy „Abonat“-nak jelez olyan folyóiratokat, melyeknek továbbrendelését az illető intézetek, főként a német folyóiratok 1923. évi nagy áremelkedése következtében kénytelenek voltak megszüntetni; viszont olyan folyóiratok, melyeknek beszerzése az anyaggyűjtés után történt, kimaradtak. Tekintettel azonban arra, hogy e hiba, mely az anyag jóval kisebb részére vonatkozik — mivel a nagyobb könyvtárak adatai az 1925. évi állapotot tüntetik fel — nem igen von le a munka értékéből, a legnagyobb elismerés illeti meg Racoviță egyetemi tanárt, ki kezdeményezésével és utánjárásával lehetővé tette e katalogus megjelenését s Valentiny Antal egyetemi főkönyvtárost, ki a külföldi hasonló természetű munkákat jóval felülmúló gondossággal állította össze a jegyzéket.

E katalogusnak folytatása is ígérkezik, mivel hireink szerint mozgalom indult meg, hogy a jogi és bölcsészeti szakasportokba tartozó folyóiratok katalogusa is elkészüljön.

Dr. Ferenczi Miklós.